

Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka

REPUBLIKA AZERBEJDŻANU

WYBORY PREZYDENCCKIE
15 października 2003

Raport Misji Obserwacji Wyborów OSCE/ODIHR

Warszawa
12 listopada 2003

SPIS TREŚCI

I.	STRESZCZENIE	1
II.	WSTĘP I PODZIĘKOWANIA	2
III.	ZARYS SYTUACJI	3
IV.	SYSTEM PRAWNY	3
V.	ORGANIZACJA WYBORÓW	6
	A. REJESTRACJA KANDYDATÓW	9
	B. LISTY UPRAWNIONYCH DO GŁOSOWANIA	9
VI.	KAMPANIA WYBORCZA	10
VII.	MEDIA	12
	A. ZARYS SYTUACJI W MEDIACH.....	12
	B. SYSTEM PRAWNY DOTYCZĄCA MEDIÓW.....	13
	C. MONITORING MEDIÓW	13
VIII.	SKARGI I APELACJE	15
IX.	UDZIAŁ KOBIET	17
X.	OBSERWATORZY KRAJOWI	18
XI.	OBSERWACJA GŁOSOWANIA, ZLICZANIA GŁOSÓW I SUMOWANIA REZULTATÓW	19
	A. GŁOSOWANIE.....	19
	B. ZLICZANIE GŁOSÓW	21
	C. ZESTAWIENIA TABELARYCZNE.....	26
XII.	WYNIKI WYBORÓW	27
XIII.	ROZWÓJ WYPADKÓW PO WYBORACH	28
XIV.	ZALECENIA	30
	A. ZALECENIA OGÓLNE.....	30
	B. RAMY PRAWNE	31
	C. ORGANIZACJA WYBORÓW	31
	D. MEDIA.....	32
	OSCE/ODIHR	34

REPUBLIKA AZERBEJDŻANU

WYBORY PREZYDENCKIE 15 Października 2003

Raport Misji Obserwacji Wyborów OSCE/ODIHR*

I. STRESZCZENIE

Wybory prezydenckie, które odbyły się 15 października 2003 w Republice Azerbejdżanu, nie spełniły wymogów OBWE (OSCE) oraz innych międzynarodowych standardów dotyczących demokratycznych wyborów. Cechował je ogólny brak wystarczającego politycznego zaangażowania w przeprowadzenie prawdziwego procesu wyborczego.

W okresie przedwyborczym miały miejsce liczne zastraszania, a kandydaci mieli nierówne warunki. Mechanizm rozpatrywania sporów dotyczących wyborów nie zapewnił skutecznych i wystarczająco szybkich reakcji na skargi. Liczenie głosów i sumowanie wyników wyborów przeprowadzone było zdecydowanie wadliwie. Rozruchy po wyborach w wyniku, których zatrzymano wielu członków komisji wyborczych oraz przedstawicieli opozycji, w dalszym stopniu zaburzyły proces wyborczy. Obserwatorzy międzynarodowi nie mogli monitorować działań podjętych w Centralnej Komisji Wyborczej (CKW) w ciągu tych kilku najważniejszych dni po wyborach, przed ogłoszeniem ostatecznych wyników.

Wybory odbywały się według nowej Ordynacji Wyborczej zawierającej dodatkowe mechanizmy zabezpieczenia przed oszustwem, która mogła stanowić podstawę dla demokratycznych wyborów. Jednak władze nie wprowadziły w życie wielu aspektów nowego prawa w sposób sprawiedliwy, bezstronny i adekwatny. Inne aspekty ogólnego systemu prawnego dotyczącego wyborów miały negatywny wpływ na cały proces. Na przykład, istniały poważne ograniczenia zgromadzeń, miejsc, w których wybory mogły obserwować krajowe organizacje pozarządowe, a skład Centralnej Komisji Wyborczej nie cieszył się zaufaniem większości kandydatów.

Organizatorzy wyborów przygotowali techniczną stronę głosowania w sposób satysfakcjonujący. Zauważalnie pozytywnym rezultatem było szybkie opublikowanie na stronie internetowej Centralnej Komisji Wyborczej wstępnych wyników już podczas nocy wyborczej. Niemniej stwierdzono poważne braki w organizacji wyborów głównie dotyczące list uprawnionych do głosowania, które były niskiej jakości oraz zostały ogłoszone zbyt późno, aby pozwolić na sensowne publiczne ich sprawdzenie.

Kampania polityczna była gorąca i negatywna. Atmosfera zastraszania poważnie ograniczyła udział społeczeństwa i swobodne przeprowadzenie kampanii przez kandydatów. Sytuację pogorszyły jeszcze przejawy agresji i nadmierne użycie siły przez policję na niektórych etapach kampanii.

* Tłumaczenie nieoficjalne. Jediną oficjalną wersją raportu jest wersja w języku angielskim.

Liczba ośmiu kandydatów zapewniła głosującym możliwość rzeczywistego wyboru, jednakże kilku osobom, które chciały startować w wyborach, odmówiono rejestracji z powodu braków proceduralnych. Pomimo iż kandydaci prowadzili kampanie na terenie całego kraju, stwierdzono poważne ograniczenia przy wydawaniu pozwoleń na wiece polityczne. Kandydaci opozycji nie mieli równych warunków do przeprowadzenia kampanii.

Media państwowe przedstawiały wiadomości i relacjonowały wydarzenia nieobiektywnie. Mimo iż wypełniały zobowiązania dotyczące darmowego czasu antenowego i druku, to jednak nie spełniły obowiązku stworzenia kandydatom równych warunków. Podobnie stronicza była telewizja prywatna. Wielu dziennikarzy było zastraszanych i bitych.

Dzień wyborów w okręgach był nerwowy, ale generalnie upłynął bez większych incydentów. Zagraniczni obserwatorzy byli świadkami poważnych naruszeń podczas zliczania głosów i sumowania wyników oraz częstych praktyk mogących prowadzić do oszustwa, takich jak przechowywanie kart do głosowania i fałszowanie protokołów zarówno w na szczeblu lokalnym jak i okręgowym. W noc po wyborach wybuchły protesty i zamieszki, które nadal trwały następnego dnia w Baku.

Spowodowało to szeroką akcję rządu przeciwko opozycji, w ramach której zatrzymano ponad 600 osób na terenie kraju. Szczególnie niepokojące są aresztowania i zastraszanie wielu członków komisji wyborczych za to, iż odmówili podpisania sfałszowanych i nieprawidłowych protokołów. ODIHR (Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka) opublikowało w poniedziałek 20 października oświadczenie powyborcze, w którym wyrażono poważne obawy, aby zamieszki, które wybuchły po wyborach, nie zostały użyte przez rząd jako usprawiedliwienie szeroko zakrojonego ataku na opozycję i na członków komisji wyborczych.

W wyniku nieprawidłowości Centralna Komisja Wyborcza unieważniła kolejno głosy z 694 punktów do głosowania, kierując się przy tym niejasnymi jak dotąd kryteriami wyboru, uznała jednak wyniki z większości punktów, w których doszło do poważnych naruszeń. W wyniku tych działań, około 20% elektoratu Azerbejdżanu zostało pozbawionych prawa do głosowania, a nie poruszono podstawowego problemu systematycznego i szeroko rozpowszechnionego fałszowania wyników wyborów. CKW ogłosiła zwycięzcą Ilhama Alijewa, z 77% głosów, jego najsilniejszemu rywalowi dano jedynie 14%.

Podsumowując, wybory prezydenckie były straconą szansą na prawdziwie demokratyczny proces. Dojście do demokratycznych wyborów w Azerbejdżanie będzie teraz zależeć przede wszystkim od dobrej woli władz.

OSCE/ODIHR jest gotowe kontynuować dialog z władzami i społeczeństwem Azerbejdżanu, w celu zajęcia się problemami wynikającymi z tych wyborów. W związku z tym, na końcu tego raportu, OSCE/ODIHR przedstawia 26 propozycji konkretnych przedsięwzięć.

II. WSTĘP I PODZIĘKOWANIA

Misja Obserwacji Wyborów OSCE/ODIHR (MOW – ang. – MOW) na wybory prezydenckie 15 października 2003 została utworzona w odpowiedzi na zaproszenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych. MOW pod przewodnictwem Petera Eichera (USA) rozpoczęła pracę 6

września i pozostała w Azerbejdżanie do 24 października. Trzydziestu dwóch ekspertów i długoterminowych obserwatorów z 19 państw członkowskich zostało rozmieszczonych w stolicy i ośmiu central regionalnych.

W dniu wyborów do MOW dołączyły delegacje Zgromadzenia Parlamentarnego (PA) OBWE (OSCE) i Rady Europy (PACE) i razem utworzyły Międzynarodową Wyborczą Misję Obserwacyjną. Giovanni Kessler (Włochy) był przewodniczącym delegacji Zgromadzenia Parlamentarnego OBWE i SŁOKWjalnym Koordynatorem wyznaczonym przez Urzędującego Przewodniczącego OBWE do kierowania obserwatorami krótkoterminowymi. Guillermo Martines Casan (Hiszpania) przewodniczył delegacji PACE. Ponad 600 krótkoterminowych obserwatorów zostało rozmieszczonych w dzień wyborów, w tym ponad 40 parlamentarzystów ze wspomnianych zgromadzeń.

OSCE/ODIHR wyraża podziękowanie Ministerstwu Spraw Zagranicznych, Centralnej Komisji Wyborczej, administracji Prezydenta i innym władzom, jak również kandydatom, partiom politycznym, organizacjom społecznym, organizacjom międzynarodowym oraz ambasadom w Azerbejdżanie, za pomoc i współpracę podczas obserwacji.

III. ZARYS SYTUACJI

Wybory i odejście ze sceny politycznej, po dziesięciu latach pełnienia urzędu, prezydenta Hejdara Alijewa były końcem pewnej ery w Azerbejdżanie. Zmiana ta była szczególnie ważna, ponieważ w Azerbejdżanie obowiązuje bardzo silny system prezydencki ze słabym podziałem władz. Dodatkowo, były to pierwsze wybory od czasu przystąpienia przez Azerbejdżan do Rady Europejskiej, kiedy to przyjął dodatkowe, możliwe do wykonania zobowiązania prawne w celu zapewnienia przestrzegania praw obywatelskich i politycznych. W poprzednich latach wybory w Azerbejdżanie nie spełniały standardów międzynarodowych, w tym także zobowiązań OBWE. W związku z tymi okolicznościami, wybory prezydenckie 2003 postrzegane były jako szczególnie ważny miernik szans na dalsze przemiany demokratyczne w Azerbejdżanie.

Trwająca obca okupacja dużej części terytorium Azerbejdżanu przyćmiła polityczny i prawny aspekt wyborów. Azerbejdżan zmaga się z ciężarem 800 000 przemieszczonych osób żyjących w ciężkich warunkach. Kwestia ta jest głównym problemem publicznym, z poważnymi skutkami politycznymi, gospodarczymi i humanitarnymi. Głosowanie nie mogło się odbyć na terytoriach okupowanych trzeba było więc wprowadzić sŁOKWjalne rozwiązania, aby umożliwić głosowanie osobom przemieszczonym.

IV. SYSTEM PRAWNY

Nowa ujednoliconą Ordynacja Wyborcza została przyjęta 27 maja 2003. Jeden obszerny i wyczerpujący dokument reguluje przeprowadzanie referendum oraz wyborów prezydenckich, parlamentarnych i do władz miejskich.

Od roku 2002 władze poświęciły wiele czasu i wysiłku, aby ujednolicić system prawny, współpracowały z Komisją Wenecką Rady Europy oraz OSCE/ODIHR. W procesie tym

władze zademonstrowały chęć poprawy prawodawstwa wyborczego, brały pod uwagę i wprowadzały wiele propozycji sugerowanych przez te organizacje. W swojej końcowej ocenie Komisja Wenecka i OSCE/ODIHR stwierdziły, że Ordynacja stanowi wszechstronny system dla przeprowadzania wyborów i referendów, która wypełnia międzynarodowe standardy i najlepsze praktyki w większości przypadków, oraz, że powodzenie nowych przepisów będzie zależać od ich bezstronnego, neutralnego i konsekwentnego zastosowania.¹

Nowa Ordynacja zawiera wiele pomocnych zabezpieczeń przed fałszerstwem, w tym także użycie przezroczystych urn do głosowania, numerowanych kart, protokołów z wynikami i kopert na karty do głosowania, obowiązkowe ogłoszenie protokołów z lokalnych punktów do głosowania w okręgowych komisjach wyborczych oraz zakaz przebywania w punktach wyborczych w dniu wyborów jakichkolwiek osób innych niż głosujący, członkowie komisji, akredytowani obserwatorzy oraz policja (jeśli zostanie wezwana przez przewodniczącego komisji). Ordynacja nakłada też obowiązek ogłaszania wyników wyborów przez punkt wyborczy w ciągu 48 godzin od wyborów.

Chociaż nowa Ordynacja jest bezsprzecznie krokiem naprzód w porównaniu z poprzednimi przepisami, to pozostaje jeszcze ważny problem prawny. Najbardziej kontrowersyjnym aspektem przepisów wyborczych był skład komisji wyborczych. Komisja Wenecka i OSCE/ODIHR zachęcały rząd azerski, aby zdecydował się na ustalanie składu komisji w wyniku dyskusji politycznych pomiędzy najważniejszymi uczestnikami wyborów tak, aby ich rezultat był efektem szerokiego konsensusu. Kiedy im się to nie powiodło, Komisja Wenecka i OSCE/ODIHR zaproponowały model kompromisowy. W końcu jednak rząd odrzucił także ten model i przyjął formułę podobną do stosowanej w poprzednich przepisach, która w roku 2000 okazała się nieadekwatna przy przeprowadzaniu sprawiedliwych wyborów. Ten brak równowagi w składzie komisji miał poważne skutki, jeśli chodzi o działanie i zaufanie do CKW (patrz: rozdział V, Organizacja Wyborów).

Pozytywnym elementem Ordynacji Wyborczej było poszerzenie praw obserwatorów. Zostały one jednak ograniczone przez Ustawę o Związkach i Fundacjach Publicznych, która zabrania organizacjom krajowym, które otrzymują ponad 30% swojego budżetu z funduszy zagranicznych, obserwować wybory. W związku z tym krajowe organizacje poza rządowe nie mogły obserwować wyborów. (patrz: rozdział X, Obserwatorzy Krajowi)

Zaraz przed wprowadzeniem Ordynacji Wyborczej dodano przepis, według którego jeśli prezydent umrze albo będzie niezdolny spełniać swoje obowiązki, wcześniejsze wybory prezydenckie muszą odbyć się w ciągu trzech miesięcy.² Kiedy rozpoczęła się kampania, stan zdrowia prezydenta Hejdara Alijewa okryty był tajemnicą przed obywatelami, nie było jasne, jakie będą konsekwencje tego przepisu. Jednak 15 sierpnia w odpowiedzi na zapytanie prokuratury, Trybunał Konstytucyjny rozsądnie rozstrzygnął tę kwestię, orzekając, że przepis ten nie ma zastosowania na trzy miesiące przed zaplanowanymi wyborami.

¹ Patrz: Wspólna Końcowa Ocena Ordynacji Wyborczej Republiki Azerbejdżanu, Opinia nr 214/2002, wyd. Strasburg/Warszawa, 1 września 2003.

² Ordynacja Wyborcza, Artykuł 179.1.

Najważniejszy brak Ordynacji odnosi się do procesu składania skarg i odwołań, który jest omówiony poniżej (patrz: rozdział VII, Skargi i Odwołania). Innym problemem jest to, że przed wyborami prezydenckimi wyborcy mogą podpisać listę tylko jednego kandydata.

Ordynacja jest dokumentem wyjątkowo długim, złożonym i pełnym powtórek oraz wewnętrznie sprzecznym.³ Otwiera to możliwości kontrowersyjnych lub politycznie motywowanych interpretacji niektórych przepisów przez CKW, ograniczyło to także możliwości zmuszenia komisji wyborczych do wprowadzania przepisów.

Inna część szerszego systemu prawnego, która okazała się problematyczna to sposób występowania o pozwolenia na wiece polityczne. Konstytucja Republiki Azerbejdżanu gwarantuje prawo do zgromadzeń „po powiadomieniu odpowiednich władz”. Pomimo konstytucyjnej gwarancji szerokiej wolności gromadzenia się, jedynie po dopełnieniu, wydawałoby się formalistycznego, procesu zawiadomienia, Ustawa o Wolności do Zgromadzeń tworzy system, który daje nieograniczoną władzę lokalnym władzom wykonawczym, bez jakichkolwiek wymogów prawnych dotyczących zapewnienia równych warunków kandydatom lub partiom politycznym.⁴ Ordynacja Wyborcza wzywa organy państwowe do wspomagania zarejestrowanych kandydatów i partii politycznych w organizowaniu i przeprowadzaniu wieców i zobowiązuje komisje wyborcze do tworzenia dla kandydatów i partii politycznych równych warunków do przeprowadzania akcji masowych. W praktyce, przepisy te nie były adekwatnie wykonywane.

Jak stwierdziły Komisja Wenecka i OSCE/ODIHR w swojej analizie Ordynacji Wyborczej, przeprowadzenie wiarygodnych wyborów zależne było od sprawiedliwego i słusznego zastosowania jej przepisów. Wykonywanie i przestrzeganie przepisów wyborczych wymaga zobowiązania się przez CKW i inne stosowane władze do przeciwdziałania osobom łamiącym przepisy i zadośćuczynienia poszkodowanym. Niestety nie udało się zastosować przepisów Ordynacji przeciwko tym naruszeniom, których dopuszczały się również organy administracji wyborczej. Mimo iż prokuratura wszczęła postępowania wstępne w sprawie kilku incydentów przedwyborczych, to od dni wyborów nie wszczęła żadnego dochodzenia w sprawie karnej. Do momentu wyjazdu MOW z Azerbejdżanu żaden urzędnik nie został pociągnięty do odpowiedzialności administracyjnej, politycznej lub karnej w związku z licznymi naruszeniami Ordynacji.

³ Na przykład, Artykuł 46.1 mówi, że wyborcy mogą być umieszczeni na liście uprawnionych do głosowania decyzją sądu do dnia wyborów włącznie, ale również mówi, że żadne zmiany nie mogą być robione na listach uprawnionych do głosowania w dniu wyborów. Ordynacja zawiera również błędne odniesienia wewnętrzne, np., odniesienie w Artykule 114.1 do Artykułu 88.4. W końcu, Ordynacja jest niezgodna z Konstytucją, np., według Konstytucji, Trybunał Konstytucyjny ma obowiązek ogłosić wyniki wyborów prezydenckich w ciągu 14 dni od głosowania. Artykuł 203.1 Ordynacji zobowiązuje Centralną Komisję Wyborczą do przekazania wyników wyborów Trybunałowi Konstytucyjnemu do zaaprobowania w ciągu 14 dni od wyborów (czyli potencjalnie nie dając Trybunałowi czasu na ogłoszenie albo zaaprobowanie wyników).

⁴ Zamieszczony w Ustawie zakaz przeprowadzania wieców politycznych w promieniu 300 m od budynków władz wykonawczych, ustawodawczych i sędziowskich jest szczególnie ograniczający, po części, ponieważ wyklucza większość centrum Baku.

V. ORGANIZACJA WYBORÓW

Wyborami administrowała trzy stopniowa administracja: Centralna Komisja Wyborcza, 125 Okręgowych Komisji Wyborczych (OKW) oraz Lokalne Obwodowe Komisje Wyborcze (LOKW) dla każdego z 5 146 punktów wyborczych (włączając 17 azerskich placówek dyplomatycznych i konsularnych poza granicami kraju).

Centralna Komisja Wyborcza została powołana 13 - go czerwca i składała się z 15 członków wybranych przez parlament według skomplikowanej formuły:

- Sześciu członków reprezentujących partię polityczną, która ma większość miejsc w parlamencie, którzy zostali wybrani na zasadach reprezentacji proporcjonalnej,
- Trzech członków reprezentujących partie mniejszościowe w parlamencie, którzy zostali wybrani na zasadach reprezentacji proporcjonalnej,
- Trzech członków reprezentujących deputowanych do parlamentu, którzy zostali wybrani z okręgów jednomandatowych oraz
- Trzech członków reprezentujących cztery partie polityczne, które stanęły do wyborów na zasadach reprezentacji proporcjonalnej, ale nie zdobyły miejsc w parlamencie.

Komisje wyborcze niższego szczebla zostały utworzone na podstawie podobnej wersji tej samej formuły. Okręgowe Komisje Wyborcze miały po 9–ciu członków, a Lokalne Obwodowe Komisje Wyborcze po 6 – ciu.

Chociaż teoretycznie skład CKW nie musiał być problematyczny, to jednak w praktyce, partia rządząca i jej zwolennicy mieli przeważającą większość dwóch trzecich głosów, która starczała do podejmowania decyzji mimo jakichkolwiek sprzeciwów opozycji. W komisjach niższego stopnia mieli nawet większą przewagę, ponieważ „niezależni” oraz przedstawiciele Partii Komunistycznej nieodmiennie głosowali w zgodzie z partią rządzącą. Warunek prawny, żeby przewodniczący każdej komisji – mający znaczną władzę – reprezentował partię rządzącą, wzmocnił jej dominację w organach wyborczych.

Ten brak równowagi sprawił, że kandydaci opozycji wątpili w neutralność i bezstronność CKW. Centralna Komisja Wyborcza i większość Komisji Okręgowych były podzielone. Kwestiach spornych CKW nie działała w duchu zgody i równości, ale często podejmowała decyzje równowagą głosów 10-5, dając wyraz głębokiemu podziałowi politycznemu. Pomimo jasnych przepisów, członkowie wywodzący się z opozycji nie zawsze mieli możliwość dodawania własnych punktów do porządku dnia lub nie mieli dostępu do ważnych informacji. Pomimo iż członkowie opozycji mieli możliwość swobodnego wyrażania opinii, to ich słowa często nie były poważnie brane pod uwagę. Kandydaci opozycji uznali brak równowagi w komisjach wyborczych za jeden z głównych braków w procesie wyborczym i główny powód niedociągnięć, które miały miejsce w czasie wyborów. W dodatku, w wielu regionach pracą komisji okręgowych kierowały władze lokalne.

Każdy zarejestrowany kandydat albo partia polityczna z zarejestrowanym kandydatem miała prawo wyznaczyć jednego członka „konsultanta” do wszystkich komisji. Członkowie konsultanci mieli te same prawa, co zwykli członkowie, z tym, że nie mieli prawa głosu przy podejmowaniu decyzji przez komisje. W praktyce, wszyscy kandydaci mieli swoich

konsultantów w CKW, kilku wyznaczyło również konsultantów do komisji niższych szczebli. Członkowie konsultanci brali udział we wszystkich spotkaniach CKW. Pozwalano im na swobodne wyrażanie opinii, ich słowa jednak często nie były brane poważnie pod uwagę.

Godny pochwały jest fakt, że spotkania CKW były otwarte dla prasy, obserwatorów zagranicznych oraz przedstawicieli organizacji międzynarodowych zajmujących się sprawami związanymi z wyborami.

Władze dołożyły starań, aby zapewnić komisjom wyborczym na każdym szczeblu dobre warunki pracy. Każda OKW miała do dyspozycji jeden lub dwa komputery oraz dobrze wyszkolonego sŁOKWjalistę w celu komputerowego skatalogowania wyników LOKW. CKW oraz wiele OKW dostało stałe biura. Ogólnie rzecz biorąc, CKW odpowiednio przygotowała stronę techniczną wyborów, trzymając się przy tym terminów przyjętych na swoim pierwszym spotkaniu. Rejestracja kandydatów zakończyła się o czasie, a początek kampanii wyborczej został ogłoszony na dwa miesiące przed dniem głosowania, tak jak tego wymaga Ordynacja Wyborcza. Jednak niektóre ważne zadania, takie jak ogłoszenie list uprawnionych do głosowania i rejestracja krajowych obserwatorów były znacznie opóźnione.

CKW miała do dyspozycji ogromne zaplecze administracyjne (sekretariat i siedem departamentów) bezpośrednio podległe przewodniczącemu CKW, które wspierało ją w kwestiach prawnych i organizacyjnych. W niektórych sytuacjach, rozpatrywało ono również kwestie, którymi powinna zająć się CKW (patrz: rozdział VII, Skargi i Odwołania)

Zgodnie z Artykułem 25.3, CKW przyjęła znaczną liczbę instrukcji i przepisów dotyczących przyjęcia Ordynacji Wyborczej. Większość była natychmiast ogłoszona na stronie internetowej CKW w języku azerskim i angielskim, co było pozytywną inicjatywą. Niestety, niektóre instrukcje były słabej jakości i nie zapewniły jasnych procedur dla komisji niższego szczebla. W gruncie rzeczy większość tych tekstów stanowiły w zasadzie fragmenty Ordynacji, niekonkretne, a czasami sprzeczne.⁵ Spowodowało to brak spójności w działaniu, a czasami trzeba było później dodać nowe instrukcje.⁶

CKW podjęła dobrze przyjętą decyzję, aby ogłosić wyniki wyborów z poszczególnych okręgów w noc po wyborach publikując je natychmiast na stronie internetowej CKW. Pozwoliło to osiągnąć niespotykany dotąd poziom przejrzystości procesu sumowania wyników. Przyczyniły się do tego też, wydane, co prawda późno, instrukcje CKW dotyczące organizacji sumowania wyników na szczeblu komisji okręgowych.

CKW przyjęła niepotrzebnie wąskie podejście do swoich obowiązków i uprawnień. Ordynacja Wyborcza (Artykuł 17.4) stwierdza, że decyzje i działania komisji wyborczych w ramach ich zakresu kompetencji są wiążące dla organów państwowych i zarządów miejskich. Przepis ten stawia CKW na pozycji, z której może wymagać adekwatnej współpracy od innych organów państwowych w celu wprowadzenia przepisów dotyczących wyborów. Jednak CKW nie

⁵ Przykłady niejasnych instrukcji to #4/26 dot. Głosowania poza granicami kraju, #4/27 dot. głosowania w wojsku oraz #14/83 dot. obserwatorów. Instrukcja #14/82 dot. list osób uprawnionych do głosowania była sprzeczna.

⁶ Na przykład, dot. rejestracji uprawnionych do głosowania i obserwatorów lokalnych.

podjęła poważnych prób wyegzekwowania swoich uprawnień od innych organów lub podjęcia działań przeciwko naruszeniom:

- CKW nie podjęła żadnych czynności w celu zapewnienia kandydatom równego traktowania przez media państwowe oraz lokalne władze wykonawcze (Artykuł 26.3.5),
- Punkty wyborcze zorganizowano na terenie dawnych baz wojskowych, bez wymaganej decyzji CKW określającej okoliczności wymagające ich stworzenia (Artykuł 35.5),
- CKW nie podjęła poważnych prób wyegzekwowania przepisów mówiących o tym, że plakaty wyborcze muszą informować o wydaniu. (Artykuły 87.3, 87.9), pomimo oczywistych i częstych naruszeń przez partię rządzącą,
- Niektórzy członkowie OKW oraz LOKW zachowali swoje stanowiska w rządzie, samorządach lub członkostwo w partiach politycznych (Artykuły 22.2, 36.3).

Druk i dystrybucja kart do głosowania oraz innych materiałów wyborczych były dobrze zorganizowane. Jednak zagraniczni obserwatorzy zauważyli wiele osteplowanych kart do głosowania i kopert poza punktami do głosowania, nawet przed dniem wyborów,⁷ co pokazuje, że zabezpieczenia przy dystrybucji i przechowywaniu sLOKWjalnych materiałów wyborczych były niewystarczające. Karty do głosowania były drukowane na standardowym papierze w formacie A4, czarną czcionką bez znaków wodnych lub innych zabezpieczeń przed nielegalnym kopiowaniem.

Godny pochwały i wyczerpujący program szkoleniowy dla OKW i LOKW został przeprowadzony pod kierownictwem CKW, ze wsparciem Międzynarodowej Fundacji dla Systemów Wyborczych (IFES), podobnie jak kampania edukacyjna dla wyborców.

CKW współpracowała z zagranicznymi obserwatorami. Gościła w swoich biurach eksperta do spraw wyborów OSCE/ODIHR już na trzy miesiące przed wyborami pokazując, że zależy jej na przejrzystości i dobrych stosunkach. Pracownicy CKW starali się akredytować dużą liczbę zagranicznych obserwatorów, nawet po tym jak upłynął termin wydawania akredytacji. Czasami jednak obserwatorzy OSCE/ODIHR nie dostawali informacji, o które prosili, np. dotyczących liczby głosujących w każdym punkcie wyborczym, danych o głosowaniu w wojskowych punktach do głosowania czy o skargach wnoszonych do CKW i ich rozpatrywaniu.

Smutnym wyjątkiem od zazwyczaj bardzo dobrej współpracy, jest sposób, w jaki, z niewyjaśnionych przyczyn, CKW odmówiła obserwatorom OSCE/ODIHR dostępu do dokumentów i działań z 17-19 października, ostatnich dni przed ogłoszeniem wstępnych wyników 20 października. Takie zachowanie, które było naruszeniem Ordynacji Wyborczej, znaczyło, że ostatni etap zliczania głosów odbył się w tajemnicy, w związku z czym, OSCE/ODIHR nie było w stanie niezależnie ocenić jego prawidłowości i dokładności.

⁷

Na przykład,

- OKW 19, LOKW 3
- OKW 22, LOKW 1 i 6
- OKW 23, LOKW 6
- OKW 30, LOKW 25
- OKW 42, LOKW 18
- OKW 124, LOKW 74

Wyniki z żadnego z podanych punktów wyborczych nie zostały potem unieważnione przez CKW.

A. REJESTRACJA KANDYDATÓW

Na początku o nominacje ubiegało się trzydziestu kandydatów, 11 zostało odrzuconych przez CKW. Spośród pozostałych 19, jeden nie przystąpił do następnego etapu – formalnej rejestracji – a jeden zmarł następnego dnia po złożeniu dokumentów do rejestracji. Pozostało 17 formalnie nominowanych kandydatów, z których ośmiu odmówiono rejestracji ze względu na niewystarczającą liczbę ważnych podpisów. Trzech z nich wpłaciło depozyt rejestracyjny w wysokości 33 000 USD w miejsce wymaganej ilości podpisów. Tak więc zarejestrowanych zostało 12 kandydatów, z których czworo wycofało się przed 5 października, tak więc na kartach do głosowania w dzień wyborów było osiem nazwisk.

Misja Obserwacyjna dokładnie zbadała przypadki kilku kandydatów odrzuconych na etapie nominacji. Spotkała się z odrzuconym kandydatem Nematem Panahly oraz z przedstawicielami odrzuconych kandydatów Rasula Gulijewa, Ajaza Mutalibowa i Eldara Nakazowa, jak również omówiła ich przypadki z dwoma sekretarzami CKW. Misja doszła do wniosku, że ten ważny element wyborów był źle wypełniony, ograniczając przy tym prawo obywateli ubiegania się o wybór na urzędy i naruszając warunki zobowiązań OBWE i inne międzynarodowe standardy.

Ordynacja Wyborcza dopuszcza odrzucanie kandydatów na podstawie uzasadnionych decyzji. Odmowy nie były jasno i konkretnie umotywowane, decyzje CKW cytowały jedynie ogólne zapisy Ordynacji Wyborczej zawierające wiele potencjalnych powodów do odrzucenia. Taki brak jasności ograniczył odrzuconym kandydatom możliwość skutecznego odwołania się do sądu. Wydaje się również, że nie zawsze przestrzegano procedury powiadamiania kandydatów o błędach w dokumentach zgłoszeniowych, pomimo jasnego prawnego wymogu, aby dać kandydatom możliwość poprawienia błędów technicznych w swoich dokumentach. Większość powodów do odrzucenia kandydatów wysuwanych w czasie dyskusji w CKW była nieprzekonywująca i nie zawsze zgodna z prawem. Sądy nie zapewniły skutecznego zadośćuczynienia osobom, którym odmówiono rejestracji.

B. LISTY UPRAWNIONYCH DO GŁOSOWANIA

Dokładność list uprawnionych do głosowania stanowiła poważny problem. Z powodu niejasnych instrukcji CKW wydanych 15 – go lipca listy uprawnionych do głosowania pojawiły się na tablicach informacyjnych LOKW dopiero 25 dni przed dniem wyborów, długo po prawnie ustalonym limicie 65 dni (Artykuł 48.1). Nawet ten bardzo opóźniony termin nie był przestrzegany w wielu okręgach. Poza tym, kiedy listy zostały już ogłoszone, to nie zawierały adresów wyborców (co jest wymagane na mocy Artykułu 48.11), przez co sprawdzenie ich dokładności było bardzo trudne dla pojedynczych osób i prawie niemożliwe dla partii politycznych.

W odpowiedzi na skargi, że wielu uprawnionych do głosowania zostało niesłusznie pominiętych na listach, CKW jednogłośnie podjęła decyzje umożliwiającą dopisywanie nazwisk do list nawet na 24 godziny przed otwarciem punktów wyborczych na podstawie decyzji LOKW (a nie postanowienia sądu, jak jest zapisane w Ordynacji Wyborczej). Decyzja ta miała tę zaletę, że dopuszczała łatwy sposób dodawania wyborców do list – tak jak to było przewidziane prawem – bez konieczności zdawania się na skomplikowaną procedurę sądową. Decyzja taka nie byłaby jednak potrzebna, gdyby listy zostały opublikowane na czas. Mogła

doprowadzić do sporów lub nawet manipulacji, ponieważ wielu wyborców zostało dodanych do list na krótko przed dniem wyborów – 50-100 osób w 12% - i ponad 100 w 6% z 1 234 punktów wyborczych odwiedzonych przez obserwatorów Misji. Tak duża liczba wpisów dokonanych w ostatniej chwili negowała zamieszczone w Ordynacji zamierzone zabezpieczenia przed dublowaniem nazwisk.

W praktyce ten zły stan list był w dniu wyborów, w niektórych okręgach przyczyną długich kolejek przed sądami, w których stali czasami zdenerwowani obywatele, np. w Narimanow, Jasamal, Hataji, Sabail, Sumagit i Ali Bajramli. Niektórzy przywódcy opozycyjni wysuwali oskarżenia, że listami sŁOKWjalnie manipulowano, tak, aby usunąć nazwiska zwolenników opozycji. W dowód swoich racji, twierdzili, że w kolejkach przed sądami stali głównie zwolennicy opozycji. Jednak dowody, które przedstawili Misji miały głównie wartość anegdotyczną i były niewystarczające do wyciągnięcia wniosków o celowej manipulacji.

W zgodzie z postanowieniami Artykułu 46.11 Ordynacji Wyborczej, podjęto pewne pozytywne kroki w celu utworzenia centralnego rejestru, który by był obsługiwany przez Centrum Informacji CKW. Jednak niska jakość list uprawnionych do głosowania w dzień wyborów dowodzi, że potrzeba jeszcze będzie dużo pracy.

VI. KAMPANIA WYBORCZA

Atmosfera przedwyborcza zdominowana była niepewnością spowodowaną przez przeciągającą się chorobę prezydenta Hejdara Alijewa, który od 8 lipca leczył się poza granicami kraju. Pomimo swojej nieobecności jakichkolwiek braku jakichkolwiek wystąpień publicznych, był oficjalnym kandydatem rządzącej Nowej Partii Azerbejdżanu (YAP) i przez większą część kampanii traktowany był jako najsilniejszy kandydat. 2 października, niecałe dwa tygodnie przed wyborami wycofał swoją kandydaturę na korzyść swojego syna, Ilhama Alijewa, który był wcześniej nominowany jako kandydat grupy inicjatywy obywatelskiej. Prezydenckim dekretem Ilham Alijew został nominowany premierem w sierpniu, ale obowiązki pełnił tylko przez tydzień, poczym zrezygnował ze stanowiska, aby wziąć udział w kampanii, jak wymaga tego Ordynacja Wyborcza. Jednak w okresie przedwyborczym Ilham Alijew nadal pełnił wiele funkcji oficjalnych jako premier, brał udział w szczycie Brytyjskiej Wspólnoty Narodów, przemawiał przed Walnym Zgromadzeniem Narodów Zjednoczonych przyjmował w Baku oficjalnych gości, wypełniał inne obowiązki premiera. Dwóch pomniejszych kandydatów wycofało swoje kandydatury na korzyść Ilhama Alijewa.

Liczne partie opozycyjne długo, lecz bezskutecznie próbowały dojść do porozumienia w sprawie wspólnego kandydata. Szef partii Azerski Front Ludowy Ali Kerimli wycofał swoją kandydaturę na korzyść Etibara Mammedowa (Narodowa Partia Niepodległości Azerbejdżanu - AMIP). Przewodniczący Azerskiej Partii Demokratycznej (ADP) Rasul Gulijew, któremu odmówiono rejestracji, poparł kandydata partii Musawat – Isa Gambar. Kilka innych dobrze znanych osobistości nadal ubiegał o się o urząd, w tym także jedyna kobieta, Lala Szowket Hadijewa.

Liczba ós miu kandydatów zapewnił a gł osują cym moż liwoś ć rzeczywistego wyboru.

Główni kandydaci rozpoczęli aktywne kampanie na początku września. Kandydaci i partie polityczne byli głęboko podzieleni. Ogólny ton kampanii był negatywny, czasami wręcz obraźliwy. Kilku kandydatów złożyło oficjalne skargi go CKW o obrazę, która przekazała te skargi do prokuratury, lub – w przypadku obrazy prezydenta – do Ministerstwa Sprawiedliwości (patrz: rozdział VII Skargi i Odwołania). Trzech kandydatów twierdziło, że w okresie przedwyborczym grożono im śmiercią. Panował widoczny brak rzeczowej kampanii.

Kampania nabierała tempa w miarę jak zbliżały się wybory, jej kulminacją było kilka wielkich wieców w Baku. Kandydaci prowadzili kampanie w wielu miejscach w kraju – z zauważalnym wyłączeniem Nachiczewańskiej Republiki Autonomicznej – często przyciągając tłumy entuzjastów. Pojawiło się bardzo dużo plakatów wyborczych, jednak najlepsze miejsca zarezerwowane były dla plakatów Hejdara Alijewa i Ilhama Alijewa, i to one były najlepiej widoczne. Wiele plakatów opozycji było systematycznie niszczone na początku kampanii, ale w końcowych tygodniach były pozostawione w spokoju.

Przypadki agresji były powodem do niepokoju w czasie kampanii, tak samo jak przypadki nadmiernego użycia siły przez policję przeciwko pokojowo nastawionym uczestnikom imprez związanych z kampanią. Podczas czterech osobnych wieców w Baku, Masalli i Lenkoran 21 – go września, obserwatorzy Misji byli świadkami ataków na członków opozycji dokonanych przez rządowych lub pro-rządowych prowokatorów. Prokuratura wszczęła dochodzenie w sprawie naruszenia obowiązków służbowych, jednak do dnia wyborów nikomu nie przedstawiono zarzutów. W późniejszym okresie kampanii, poziom agresji zmniejszył się, a policja była wyraźnie bardziej opanowana. Jednak nadal dochodziło do aktów przemocy w czasie imprez związanych z kampanią, w tym w Saatli i Deweczi. W dodatku, cały czas miała miejsce umiarkowana przemoc ze strony policji, władz lokalnych i organizacji pro-rządowych skierowana przeciwko zwolennikom opozycji. Małe grupy pokojowo nastawionych demonstrantów z ADP, którzy stale „nielegalnie” pikietowali w pobliżu CKW, zostały kilka razy pobite przez policję na oczach obserwatorzy Misji. Personel organizacji pozarządowej przeprowadzającej szkolenia, min. dotyczące wyborów, w Nachiczewanie był atakowany przez pro-rządowych prowokatorów. Miejsce miało kilka, potwierdzonych przez Misję, przypadków pobicia przez policję dziennikarzy i innych osób.

Powszechne zastraszanie położyło się cieniem na atmosferze kampanii, ograniczając udział polityczny i swobodne prowadzenie kampanii. Misja zbadała i potwierdziła wiele doniesień o aresztowaniach opozycyjnych działaczy politycznych. Okresy zatrzymań były znacznie krótsze w ciągu ostatnich tygodni kampanii – liczone były zazwyczaj w godzinach, a nie dniach, ale nadal miały miejsce aresztowania z widocznie politycznych powodów. Innym wyrafinowanym i częstym sposobem zastraszania była groźba zwolnienia – albo rzeczywiste zwolnienie – z pracy pracowników państwowych lub ich rodzin, w przypadku poparcia przez nich kandydatów opozycji lub udziału w organizowanych przez opozycję wiecach. Mimo iż zarzuty te były trudne do udowodnienia, Misja zbadała wiele przypadków i stwierdziła, że były one prawdziwe i dotyczyły sposobu zastraszania stosowanego w całym kraju. Zwłaszcza często byli na nie narażeni nauczyciele. Właściciele sklepów często bali się wieszać plakaty opozycji. Osoby przemieszczone wewnątrz kraju (IDP), studenci uniwersyteccy, personel jednostek

medycznych i administracji rządowej czuli się zmuszani do poparcia kandydatów partii rządzącej. Ofiarami zastraszania byli też działacze organizacji społecznych i dziennikarze.

Daleko idące ograniczenia wieców politycznych ograniczały swobodę zgromadzeń i wypowiedzi. Obostrzenia te ograniczyły możliwości kandydatów opozycji do skutecznego przedstawienia swoich poglądów oraz udział społeczeństwa w kampanii. Lokalne władze wykonawcze systematycznie odmawiały partiom opozycyjnym pozwolenia na zgromadzenia w głównych lokalizacjach na wolnym powietrzu. Dochodziło czasami do konfrontacji, kiedy wiece i tak były organizowane, mimo braku pozwolenia lub gdy tłumy były za duże w miejscach, na które wydano pozwolenia. Przemoc zniechęciła do udziału zwłaszcza elektorat kobiecy. W ciągu ostatnich tygodni kampanii, po zamieszkach z 21 września, władze stały się bardziej opanowane i wiece odbywały się w centrach wielu miast. Jednak wiele lokalnych władz wykonawczych nadal systematycznie odmawiało formalnego pozwolenia na wiece opozycyjne w wybranych miejscach, albo nie odpowiadało na formalne prośby. Blokowanie dróg i liczna obecność policji na wielu opozycyjnych imprezach związanych z kampanią zniechęcały ludzi do brania udziału. Nie wydano zezwolenia na żadne wiece opozycyjne w centrum Baku, a niektórzy kandydaci zmagali się z ograniczeniami w innych częściach kraju, w tym także przy próbach spotkania się z osobami przemieszczonymi.

Ogólnie rzecz biorąc, władze nie stworzyły równych warunków dla wszystkich kandydatów. Kandydaci opozycji nie dostawali zgody na przeprowadzanie imprez związanych z kampanią w niektórych miejscach w centrum Baku i innych miastach, gdzie odbywały się imprezy pro-rządowe. W oknach budynków publicznych często pojawiały się plakaty wyborcze kandydatów partii rządzącej, podczas gdy plakaty opozycji były niewidoczne. Misja potwierdziła doniesienia, że pracownikom sektora publicznego, nauczycielom, studentom i innym osobom nakazano brać udział w imprezach pro-rządowych i zniechęcano ich do brania udziału w imprezach opozycyjnych.

VII. MEDIA

A. ZARYS SYTUACJI W MEDIACH

Telewizja jest zdecydowanie najważniejszym źródłem informacji w Azerbejdżanie. Telewizja państwowa ma zasięg ogólnokrajowy i jest jednym z najbardziej wpływowych mediów. Nie została jeszcze przekształcona w niezależnego publicznego nadawcę. Istnieje jeszcze kilka innych stacji telewizyjnych o zasięgu ogólnokrajowym i kilka stacji lokalnych. Najważniejsze stacje telewizyjne to *Lider TV*, *ANS*, *SPACE TV* i *ATV*. Cztery państwowe gazety wyrażają jedynie poglądy rządu. Jedynymi alternatywnymi źródłami informacji politycznych są nieliczne gazety niezależne i prasa wydawana przez partię opozycyjną. Ze względu na niski nakład są jednak często niedostępne dla większości społeczeństwa.

W okresie poprzedzającym wybory prezydenckie 2003, kwestia wolności mediów budziła wiele niepokojów. Niektóre gazety zostały pozwane do sądu za krytykę urzędników państwowych, niektóre organizacje kontroli mediów widziały w tym próby uciszenia krytyki. Sytuację mediów pogorszyły jeszcze systematyczne ataki na dziennikarzy i próby zastraszania ich, w tym także ataki fizyczne, słowne, aresztowania, telefony z groźbami śmierci i kontrola redakcyjna granicząca z cenzurą. 8 – go września policja zaatakowała kilku dziennikarzy przed komendą główną policji w Baku, gdzie się zebrali wykonując swoją pracę.

B. SYSTEM PRAWNY DOTYCZĄCA MEDIÓW

Konstytucja gwarantuje wolność wypowiedzi i mediów. Cenzura została formalnie zniesiona w 1998 r. Ordynacja Wyborcza zawierała kilka ulepszeń dotyczących mediów, w tym jasne przepisy dotyczące podziału darmowego czasu antenowego i miejsca do druku w państwowych mediach, jasne zasady dot. płatnych ogłoszeń politycznych, przepisy zabraniające mediom państwowym prowadzić kampanii za lub przeciwko kandydatowi oraz jasne przepisy ustanawiające równy dostęp dla wszystkich kandydatów. Aby uzupełnić przepisy Ordynacji Wyborczej, CKW przyjęła decyzję 21/137 z 8 sierpnia dokładniej regulującą kampanię w mediach. W praktyce jednak, wiele z tych przepisów nie było należycie wprowadzonych. CKW powołała sŁOKWjalną grupę do spraw mediów złożoną ze swoich własnych członków oraz dziennikarzy reprezentujących różne media, która miała wspomagać CKW w kontroli i wdrażaniu przepisów medialnych zawartych w Ordynacji Wyborczej. Pomimo próśb, grupa ta nie udzieliła MOW informacji dotyczącej liczby złożonych skarg i sposobu ich rozpatrzenia. W związku z tym, Misja nie jest w stanie ocenić skuteczności procedur składania i rozpatrywania skarg i odwołań dotyczących obecności w mediach.

C. MONITORING MEDIÓW

Misja monitorowała, między 16 września i 13 października, używając analizy ilościowej i jakościowej, następujące pięć stacji telewizyjnych i siedem gazet: *Azerska Telewizja Państwowa*, cztery kanały prywatne *Lider TV*, *ANS*, *SPACE TV* i *ATV*, cztery gazety państwowe *Azerbaijan*, *Halq*, *Bakinskiy Rabochiy* i *Republika* oraz trzy gazety prywatne *Zerkalo*, *Echo* i *Yeni Musavat*.

Doniesienia w mediach dotyczące kampanii charakteryzowały się przeważającą tendencją mediów państwowych i pro-rządowych do stronniczego popierania premiera İlhama Alijewa i prezydenta Hejdara Alijewa. O kandydatach opozycji wspomniano rzadko i w formie negatywnej. W programach informacyjnych i publicystycznych media państwowe nie wywiązały się z wynikającego z Ordynacji Wyborczej prawnego wymogu zapewnienia równych warunków wszystkim kandydatom.

Azerska Telewizja Państwowa przestrzegała przepisów prawnych dotyczące podziału darmowego czasu antenowego wszystkim kandydatom. Jednak jej wiadomości i komentarze oraz inne programy jawnie popierały İlhama Alijewa, który pojawiał się tam dużo częściej niż by to tłumaczyło jego stanowisko premiera. Kandydaci opozycji byli powszechnie ignorowani. W ciągu czterech tygodni poprzedzających wybory, İlham Alijew pojawił się na 2 godziny 36 minut w głównych wydaniach wiadomości w telewizji państwowej, zawsze w pozytywnym lub neutralnym tonie. Hejdar Alijew pojawił się na około 46 minut. W tym samym czasie wszyscy inni kandydaci razem wzięci pojawili się na 12 sekund. Władze *Azerskiej Telewizji*

Państwowej przyjęły, że ich zobowiązania dotyczą tylko zapewnienia wymaganego darmowego czasu antenowego, a nie programów informacyjnych, ustawa jednak nie zawiera takiego rozróżnienia.

Telewizja państwowa regularnie nadawała debaty telewizyjne pomiędzy kandydatami lub ich reprezentantami, co było pozytywnym działaniem pozwalającym wyborcom wyrobić sobie opinię na temat kandydatów. 5 września jednak trzeba było przerwać gorącą debatę, kiedy dwaj uczestnicy zaczęli rzucać w siebie szklankami z wodą. Telewizja państwowa nadawała ogłoszenia edukacyjne dla wyborców mające zwiększyć uczestnictwo w wyborach – była to konstruktywna inicjatywa.

Prywatne stacje telewizyjne również były stronnicze na korzyść Ilhama Alijewa i przeciwko kandydatom opozycji w okresie monitorowania ich. Na przykład:

- *Lider TV*, prywatna stacja telewizyjna o zasięgu ogólnokrajowym, poświęciła 10 godzin i 51 minut swojego najlepszego czasu antenowego Ilhamowi Alijewowi, przedstawiając go w bardzo pozytywnym świetle. Dla porównania, dwaj najsilniejsi kandydaci opozycji razem wzięci otrzymali niecałe 24 minuty i zostali przedstawieni głównie w negatywnym świetle. *Lider* nadał również w najlepszym czasie długi koncert wspierający Ilhama Alijewa i Hejdara Alijewa.
- *Space TV*, inna ogólnokrajowa prywatna stacja telewizyjna poświęciła premierowi ponad pięć godzin w głównych wydaniach wiadomości przedstawiając go w bardzo pozytywnym świetle. Dla porównania, dwaj najsilniejsi kandydaci opozycji otrzymali kolejno 48 i 33 minuty i zostali przedstawieni w negatywnym lub neutralnym świetle.
- *ANS TV*, inna prywatna stacja telewizyjna o zasięgu ogólnokrajowym, była trochę mniej stronnicza, Ilhamowi Alijewowi poświęciła prawie 40 minut w głównych wydaniach wiadomości, znów przedstawiając go głównie w pozytywnym i neutralnym świetle. Dwaj najsilniejsi kandydaci opozycji razem wzięci otrzymali 13 minut i zostali przedstawieni głównie w neutralnym lub negatywnym świetle.
- *ATV* poświęciła ponad 43 minuty w głównych wydaniach wiadomości Ilhamowi Alijewowi, przedstawiając go w wyjątkowo pozytywnym świetle. Dla porównania, jeden z dwóch najsilniejszych kandydatów opozycji otrzymał niecałe 3 minuty w głównych wydaniach wiadomości. Stacja ta była również nieodpowiedzialnie niedokładna w swoich doniesieniach na temat Misji, konsekwentnie i celowo przeinaczając jej oświadczenia i wywiady z jej uczestnikami.

Cztery główne prywatne stacje telewizyjne zawarły niezwykle umowę ustalającą ceny za płatne ogłoszenia polityczne, na wysokim poziomie, jak na warunki lokalne. Spośród tych czterech stacji, jedynie *ANS TV* nadawała płatne ogłoszenia kandydatów opozycji. W ciągu ostatniego tygodnia kampanii podniosła jednak ceny pięciokrotnie w stosunku do poziomu z poprzedniego miesiąca. W ciągu ostatniego tygodnia kampanii, telewizja państwowa tak samo jak niektóre inne stacje prywatne, odmówiła sprzedaży czasu antenowemu kandydatowi Isa Gambar.

Narodowa Rada Radiofonii i Telewizji zaczęła działalność w 2003 roku, chociaż tylko sześciu z dziewięciu członków – wszyscy są nominowani przez prezydenta – było powołanych przed wyborami. Dekret prezydencki określił jej rolę, tak samo jak i rolę grupy do spraw mediów przy CKW w kampanii przedwyborczej. Rada powiedziała Misji, że jej członkowie nie zostali

zaproszeni do udziału w sesjach roboczych grupy do spraw mediów przy CKW dotyczących naruszeń związanych z mediami w trakcie kampanii. Rada wystosowała ostrzeżenia do niektórych stacji prywatnych w sprawie łamania Ustawy o Radiofonii i Telewizji przez nadawanie płatnych ogłoszeń w ramach nowych programów, ostrzeżenia te jednak nie pociągnęły za sobą żadnych dalszych sankcji.

Gazety finansowane przez państwo zazwyczaj wypełniały wymogi prawne dotyczące darmowego miejsca dla każdego kandydata, ale w doniesieniach politycznych i dotyczących kampanii otwarcie popierały Ilhama Alijewa, ignorując resztę kandydatów. Na przykład, w ciągu ostatnich czterech tygodni kampanii *Azerbaijan* poświęcił 68% doniesień politycznych i wyborczych Ilhamowi Alijewowi, *Halq* i *Bakinskiy Rabochiy* poświęciły mu po 82% każdy, a *Republika* – 80%. Główni kandydaci opozycji byli powszechnie ignorowani. Wydaje się redaktorzy gazet finansowanych przez państwo złamali tym samym Artykuł 77.1 Ordynacji Wyborczej, który stawiał przed nimi wymóg stworzenia równych warunków wszystkim zarejestrowanym kandydatom.

Azerbaijan odmówił również opublikowania, nawet w formie płatnego ogłoszenia, tekstu oświadczenia Wyborczej Misji Obserwacyjnej na temat wstępnych wniosków z wyborów, twierdząc, iż jest on „wrogi państwu”.

Gazety wydawane przez partię opozycyjną były jedynymi alternatywnymi – lecz rzadko godnym zaufania – źródłami informacji politycznych. Część prasy opozycyjnej używała języka nieodpowiedzialnie, wbrew jakimkolwiek podstawowym standardom dziennikarstwa. Gazeta wydawana przez partię polityczną *Yeni Musavat* poświęciła 70% doniesień kandydatowi Isa Gambar, przedstawiając go w wyjątkowo pozytywnym świetle. Dla porównania, Ilham Alijew otrzymał 9% doniesień i były one wyjątkowo negatywne. Dwie niezależne gazety - *Zerkalo* i *Echo* pokazywały bardziej zrównoważony, jednak nie zawsze dokładny obraz kampanii.

Ogólnie rzecz biorąc, stronniczy sposób podawania informacji przez media pokazał, że w Azerbejdżanie brakuje silnych i niezależnych mediów będących w stanie zapewnić pełne, zrównoważone informacje, które pozwoliłoby elektoratowi dokonać wyboru opartego na wiedzy.

VIII. SKARGI I APELACJE

Nowy Kodeks Wyborczy zrewidował i skonsolidował mechanizm skarg i apelacji. Choć jest to posunięcie oczekiwane, procedury są kompleksowe i brak im przejrzystości, co czyni je trudnymi do zrozumienia i wykorzystania przez obywateli. Co więcej, mechanizm ten jest zbyt czasochłonny, co przynosi obawy, iż może to pozbawiać głosujących, kandydatów oraz inne zainteresowane strony znaczącego środka naprawczego skarg.

W granicach prawa głosujący, kandydaci, partie polityczne, przedstawiciele kandydatów lub partii politycznych, obserwatorzy oraz komisje wyborcze mają prawo wnieść skargę. Muszą one być wniesione w ciągu trzech dni od dnia wydarzenia powodującego skargę, lub też chwili, w której osoba składająca skargę dowiaduje się o takowym wydarzeniu.

Prawo przewiduje większość skarg składanych u komisji wyborczych. Tym niemniej, przypadki, które mogłyby prowadzić do odpowiedzialności karnej zgłaszać można w sądzie

lub prokuraturze, zaś przypadki, które mogłyby prowadzić do odpowiedzialności cywilnej można składać jedynie w sądzie. Niejasnym jest, w jaki sposób obywatel ma oznaczyć miejsce rozpatrzenia skargi. Nie istnieje żadne porozumienie dotyczące odpowiedniej procedury, nawet dokonane przez sąd oraz urzędników wyborczych. MOW słyszało o kilku(nastu) różnych interpretacjach (tegoż) procesu, dokonanych przez różnych urzędników, z których niektóre bezpośrednio zaprzeczały Kodeksowi Wyborczemu.

Komisje wyborcze oraz sądy winny wydać decyzje w ciągu trzech dni; skargi złożone u komisji wyborczych w dniu wyborów lub w dniu po nim następującym winny być rozpatrzone "natychmiast". Skargi złożone u komisji wyborczych mogą być przekazane komisjom wyższej instancji aż do CEC, a następnie do Sądu Apelacyjnego, a nawet do Sądu Najwyższego. Komisja wyborcza ma prawo odrzucić decyzję podlegającą jej komisji wyborczej, zaś sądy mogą odrzucić wszelkie decyzje podjęte przez komisję wyborczą, w tym również decyzje dotyczące wyników głosowania oraz wyniki wyborów.⁸

W okresie przedwyborczym składano niewiele skarg w komisjach wyborczych, sądach, czy też prokuraturach. Było to uderzające, biorąc pod uwagę nadmiar dowodów pogwałcenia Kodeksu Wyborczego, jak i innych przepisów w kontekście wyborów. Ogólny brak zaufania w niezawisłość oraz efektywność administracji wyborczej, a także sądownictwa, zniechęcała ludzi od składania formalnych skarg.

CEC często nie podejmował decyzji w sprawach skarg, zamiast tego z reguły przekładał jej wydanie (często bez jej podjęcia), lub też przekazywał skargi prokuraturze lub innym organom państwowym. Wydaje się, iż wiele decyzji podjętych zostało przez pojedynczych członków CEC, nie zaś kolektywnie przez cały CEC; podejście to miało na celu obejście przewidzianego rozpatrzenia skarg przez zrównoważone kolegium, co jest kruczalne dla bezstronności systemu. Co więcej, nawet w wypadku, gdy skarga złożona została przed całym składem CEC, okazywało się, iż generalnie jedynie członek odpowiedzialny za sprawę informowany był o szczegółach. W niektórych wypadkach, niezgodnie z postanowieniami Artykułu 25.2.2 Kodeksu Wyborczego, Departament Prawny CEC odpowiadał na skargi bez przedkładania ich na spotkaniu CEC w celu podjęcia oficjalnej decyzji. Pomimo wielokrotnych próśb, MOW nie zdołało uzyskać szczegółowych informacji na temat skarg złożonych w CEC.

Prokurator rozpoczął kilka(naście) dochodzeń przygotowawczych w trakcie okresu kampanii przedwyborczej, lecz z dniem wyborów nie rozpoczęto żadnych postępowań karnych. Z dniem wyborów Prokurator oraz Ministerstwo Sprawiedliwości zastosowało oczekiwaną wstrzeźliwość w trakcie rozpatrywania skarg związanych z wypowiedziami oszczerczymi i/lub prowokacyjnymi, jak również 'obelgami'.

MOW nie zdołało uzyskać oficjalnych informacji na temat skarg złożonych w dniu wyborów lub w okresie powyborczym w komisjach wyborczych, sądach lub prokuraturach. Uzyskało jedynie kopie kilku oficjalnych skarg złożonych przez przedstawicieli kandydatów. Rażące i szeroko spotykane naruszenia procesu wyborczego w dniu wyborów wydawało się zwiększać

⁸ W chwili obecnej obywatele Azerbejdżanu nie mają prawa apelacji do Sądu Konstytucyjnego. Podczas gdy poprawki do Konstytucji z sierpnia 2002 roku zapewniały obywatelom prawo do apelacji w Sądzie w wypadku pogwałcenia ich praw i wolności, nie ustanowiono żadnych przepisów wykonawczych (w tej sprawie).

niepewność już wykazywaną przez aktywistów partii politycznych odnośnie niezawisłości organów oraz sądów wyborczych. Zniechęcało to od składania oficjalnych skarg, które w wielu wypadkach byłyby złożone w tych kilku komisjach, które uznano za naruszające prawo.

Brak jakichkolwiek spotkań CEC w ciągu czterech dni po zakończeniu wyborów przyniosło poważne obawy co do jej odpowiedniego i uzasadnionego postanowienia dotyczącego jakichkolwiek skarg dotyczących dnia wyborów. CEC nie wyrażało gotowości przyjęcia skarg trzeciego oraz ostatniego dnia, do kiedy to skargi dotyczące dnia wyborów winny zostać przyjęte. Co najmniej jedna osoba składająca skargę została tego dnia odprawiona przez CEC z zaleceniem przyjścia dwa dni później (w poniedziałek); skargę przyjęto tego dnia, lecz odrzucono na spotkaniu CEC ze względu na zbyt późne jej złożenie (po terminie). W trakcie pierwszego spotkania CEC po wyborach, mniej niż pół godziny przeznaczono na rozpatrzenie skarg. Skargi albo przekazywano prokuraturze, lub też odraczano do czasu przeprowadzenia wewnętrznego dochodzenia.

Ogółem, mechanizm rozwiązywania dysput związanych z wyborami nie zapewniał efektywnego, czy też odpowiedniego środka naprawczego skarżącym.

IX. UDZIAŁ KOBIEC

Jedna kobieta, Lala Shovket Hadjiyeva, została zarejestrowana jako kandydat; oficjalne wyniki wykazały, iż zdobyła ona trzecią z kolei najwyższą liczbę głosów (3.6%). Tym niemniej, udział kobiet w życiu politycznym był generalnie ograniczony. Żaden z kandydatów nie odniósł się do praw kobiet, czy też zagadnień o szczególnej wadze dla kobiet w żaden konkretny sposób. Udział procentowy kobiet – członków partii politycznych waha się między 45% w rządzącej partii YAP, a 24% w AMIP oraz 15% w Musavat. Jedynie kilka kobiet pełni funkcje przewodniczących terenowych oddziałów partii lub zajmuje inne kluczowe miejsca w partiach.

Kobiety były umiarkowanie aktywne w procesie wyborczym. Kilka (naście) grup kobiet zorganizowało przedwyborcze sesje szkoleniowe w sprawach obywatelskich oraz wyborczych. Udział kobiet w komisjach wyborczych z reguły ograniczał się do poziomu lokalnych wyborczych. W OKWs kobiety reprezentowały 8,9 % członków i mniej niż 1 % przewodniczących. W LOKW monitorowanych przez MOW, blisko 20 % przewodniczących stanowiły kobiety. W 27 % LOKW obserwatorzy ocenili, iż kobiety nie stanowiły takiej liczby wyborców, jak mężczyźni.

Choć kobiety stanowiły mniejszość w czasie kampanii, one również napastowane były fizycznie w trakcie gwałtownych zamieszek oraz incydentów. W trakcie kampanii jedna kobieta, zatrzymana została za udział w demonstracji, złożyła oficjalne zgłoszenie o próbie napastowania seksualnego w czasie pobytu w areszcie. MOW zaobserwowało grupy 'kobiet-prowokatorów', którym najprawdopodobniej płacili lub które przymuszali poplecznicy partii rządzącej do wywoływania zamieszek w trakcie zebrań i napaści na aktywistów opozycji. Atmosfera zastraszania i przemocy towarzysząca wyborom stanowiła bodziec zniechęcający kobiety do większego udziału.

X. OBSERWATORZY KRAJOWI

Oczekiwanym elementem Kodeksu Wyborczego było rozszerzenie praw obserwatorów, w tym obserwatorów krajowych. Jego utrudnienie stanowiło Prawo o Związkach Społecznych oraz Fundacjach, które zakazuje organizacjom krajowym uzyskiwania więcej niż 30% ich budżetu z funduszu obcego państwa z obserwacji wyborów. Urzędnicy rządowi podkreślali, iż ograniczenie to nie stanowi problemu, ponieważ członkowie tychże ugrupowań mogą się rejestrować indywidualnie jako obserwatorzy. Obserwacja indywidualna jednakże nie stanowi odpowiedniego substytutu dla obserwacji zorganizowanej, prowadzonej przez obserwatorów NGO. Skutkiem takiego prawodawstwa zredukowano przejrzystość, udział społeczeństwa oraz zaufanie pokładane w wyborach. Podkopało ono również poparcie NGO oraz działania lobbingsowe związane ze sprawami wyborczymi. Ograniczenie to stoi w sprzeczności ze zobowiązaniami Azerbejdżanu określonymi w Traktacie Kopenhaskim OBWE, i odzwierciedla niepowodzenie wprowadzenia w życie zaleceń OSCE/ODIHR sformułowane w czasie poprzednich wyborów.

CEC ze spóźnieniem wydało dodatkowe instrukcje (nr 29/229, nr 29/232, z dnia 8 września) wyjaśniające proces rejestracji obserwatorów oraz wskazujące listę dokumentów do przedłożenia. Proces okazał się uciążliwy. Rozpoczęcie rejestracji obserwatorów krajowych opóźniono, jednak rejestracja przebiegała generalnie efektywnie. Szerokie możliwości rejestrowania indywidualnych obserwatorów wykorzystane zostały przez lokalne władze w celu uniknięcia ograniczeń wynikających z Artykułu 104.14, który zakazuje obecności urzędników organów państwowych w lokalach wyborczych. Pomimo jasnych instrukcji CEC, niektóre OKW wydały karty akredytacyjne dla obserwatorów nie zawierające zdjęć.

Pomimo licznych skarg dotyczących trudności z zarejestrowaniem, bardzo duża liczba obserwatorów krajowych z partii politycznych oraz z ramienia NGO, jak również osoby prywatne, uzyskały akredytację. W dniu wyborów ponad 40 000 obserwatorów krajowych rozlokowano na terenie całego kraju. Podczas gdy kilka grup NGO oraz partie polityczne poczyniły starania, aby zorganizować ogólną obserwację wyborów, przed lub w dniu wyborów starano się powstrzymać / utrudnić niektóre z nich.

W dniu wyborów MOW zaobserwowało kilka(naście) przypadków, w których lokalni obserwatorzy nie uzyskali dostępu do lub zostali wydaleny z lokali wyborczych.⁹ W niektórych lokalach wyborczych obserwatorzy zmuszeni byli siedzieć zbyt daleko, by móc efektywnie obserwować dokumentacji tabelarycznej w ponad 50 % OKW obserwowanych przez MOW. MOW otrzymało wiarygodne raporty, iż kilku(nastu) obserwatorów, którzy byli świadkami naruszenia (procedury), jak na przykład dodawanie kart do głosowania, naciskano, by nie donosili oni o tych wypadkach. MOW zaobserwowało również przypadki, w których obserwatorzy krajowi in przeszkadzali w procesie wyborczym.

⁹ Dla przykładu, w następujących lokalach wyborczych:

- OKW 30, LOKW 25, 26, 27 oraz 28
- OKW 37, LOKW 3, 4, oraz 25
- OKW 45, LOKW 32
- OKW 63, LOKW 1
- OKW 96, LOKW 37
- OKW 119, LOKW 28.

“Koalicja na rzecz Wolnych i Sprawiedliwych Wyborów”, złożona z kilku(nastu) tuzinów członków NGO, którzy twierdzą, iż obserwowali (wybory) w 2222 obwodach, zwołała konferencję prasową wkrótce po wyborach, i ogłosiła swe krytyczne uwagi i spostrzeżenia. Kilku(nastu) krajowych przywódców organizacji pozarządowych monitorujących wybory doniosło o tym, iż zastraszano ich i grożono im po 15 października. Powyborcze wypadki utrudniły niektórym NGO oraz obserwatorom z ramienia partii politycznych efektywne zebranie protokołów, analizowanie danych, oraz publiczne ogłoszenie spostrzeżeń, czy też złożenie oficjalnych skarg dotyczących pogwałcenia (procedury) wyborów pomimo takich ich zamiarów.

XI. OBSERWACJA GŁOSOWANIA, ZLICZANIA GŁOSÓW I SUMOWANIA REZULTATÓW

A. GŁOSOWANIE

W dniu wyborów obserwatorzy zgłosili, iż głosowanie przebiegało generalnie bez zakłóceń, za wyjątkiem znacznego zatłoczenia w wielu obwodach. Ogólna ocena 1185 lokali wyborczych obserwowanych w czasie głosowania wskazywała na to, iż w przybliżeniu 37% (lokali) nie doświadczyło żadnych problemów, 32% doświadczyło drobnych problemów, 18% kilku poważnych problemów, zaś 8% wielu poważnych problemów. Te negatywne proporcje są stosunkowo wysokie w odniesieniu do państw OBWE.

Za obrazem ogólnego porządku jednakże kryły się poważne nieprawidłowości oraz starania popełnienia oszustwa poprzez dodanie kart do głosowania do urn,¹⁰ wcześniejsze oznakowanie kart do głosowania,¹¹ karty do głosowania bez numerów seryjnych,¹² wydawanie kart do głosowania osobom nie znajdujących się na liście¹³, a także wielokrotne głosowanie.¹⁴ Osoby

¹⁰ *Rozmieszczenie urn wyborczych:*

- OKW 6, LOKW 3 (mobilna urna wyborcza)
- OKW 32, LOKW 9
- OKW 37, LOKW 4, 8, oraz 25
- OKW 42 (2 LOKW, w tym LOKW 18)
- OKW 45, LOKW 3 oraz 23 (420 kopert wydanych, jedynie 180 podpisów na liście wyborców).
- OKW 67, LOKW 3
- OKW 79, LOKW 33 (2-3 koperty na osobę.)
- OKW 100, LOKW 1
- OKW 101, LOKW 33
- OKW 106, LOKW 19
- OKW 118, LOKW 28 oraz 29 (Głosy w urnie po otwarciu lokalu wyborczego.)
- OKW 123, LOKW 11 (Znaleziono również karty do głosowania nieposiadające numerów seryjnych).
- OKW 125, LOKW 6

¹¹ Patrz lista w przypisie 7.

¹² Dla przykładu, OKW 71, LOKW 2.

¹³ *Karty do głosowania wydane osobom nie znajdującym się na liście wyborców, lub osobo, które takowej listy nie podpisały:*

nieautoryzowane kierujące pracami komisji zaobserwowano w 64 LOKW, zaś próby wpłynięcia na wybór głosujących miały miejsce w jeszcze większej liczbie. Pełnomocnicy kandydatów (oraz obserwatorzy z ramienia partii) w ogóle nie byli w stanie przeciwdziałać tym praktykom, będąc zastraszonymi i usuwanymi z obwodów, tak jak i inne grupy / kategorie obserwatorów.¹⁵ Duża liczba osób została dopisana do list uprawnionych do głosowania w kilku(nastu) obserwowanych obwodach,¹⁶ zaś w trzech wypadkach kilkuset głosujących zawrócono, ponieważ nie znajdowali się oni na listach uprawnionych do głosowania.¹⁷

Praktyka filmowania przebiegu wypadków w prawie wszystkich lokalach wyborczych uznana została przez głosujących za zastraszającą. W niektórych lokalach wyborczych filmowano w sposób natrętny, który być może miał na celu zastraszyć (głosujących). Urzędnicy argumentowali, iż filmowanie stanowiło rozsądny środek zapobiegawczy w środowisku

- OKW 12, LOKW 23 (Co najmniej 14 osób nie znajdujących się na liście głosujących i nie posiadających kart wyrejestrowania.)
- OKW 31, LOKW 13 (98 kart wydano głosującym nie posiadającym dowodów tożsamości, a które nie podpisały list głosujących.)
- OKW 70, LOKW 17 (Głosujący otrzymujący karty bez podpisania listy głosujących. Obserwatorzy byli świadkami wejścia głosujących do kabin z wcześniej oznaczonymi, złożonymi i zmiętymi kartami. Obserwatorzy byli również świadkami tego, jak obserwator YAP płacił 50000 manatów (około \$10) mężczyźnie, który przyprowadził co najmniej dwie grupy ludzi do lokalu wyborczego).

¹⁴ *Wielokrotne głosowanie:*

- OKW 6, LOKW 10 (Osoby przybywające do lokali wyborczych z wieloma paszportami. W tej LOKW obserwatorzy przepytali 15 osób stojących w kolejce do głosowania, a następnie sprawdzili listy uprawnionych do głosowania. Połowa z tych osób oznaczona była na liście jako osoby, które już oddały swój głos, zaś połowa w ogóle nie znajdowała się na liście.)
- OKW 14 (Te same osoby widziano w lokalach wyborczych nr 23, 24, 25 oraz 28.)
- OKW 29, LOKW 2 (Studenci głosowali dwa razy, raz z legitymacją studencką, następnie z kartą wyrejestrowania. Obserwator jest w posiadania kasety video z zarejestrowaną sytuacją, w której głosujący powraca, aby ponownie oddać głos.)
- OKW 38, LOKW 13
- OKW 103, LOKW 19 (Przy wejściu do lokalu wyborczego osoba wydawała wielokrotne paszporty oraz inne dowody tożsamości przewodniczącemu LOKW).
- OKW 106, LOKW 19 (Członkowie LOKW głosowali kilka(naście) razy). Nieostemplowane karty do głosowania również były wydawane głosującym).

¹⁵ *Zastraszanie obserwatorów krajowych:*

- OKW 17, LOKW 11
- OKW 37, LOKW 6
- OKW 73, LOKW 2

Obserwatorzy krajowi wydalenii lub nie wpuszczeni.

Patrz lista w przypisie 10.

¹⁶ *Duża liczba osób, które dopisano do list uprawnionych do głosowania w dniu wyborów:*

- OKW 44, LOKW 26 (420 osób)
- OKW 44, LOKW 27 (111 osób)
- OKW 44, LOKW 29 (114 osób)
- OKW 96, LOKW 1 (200 nazwisk na dodatkowej liście, prawdopodobnie głosujących na podstawie kart wyrejestrowania, lecz o karty te nie poproszono).

¹⁷ *Duża liczba osób, które zawrócono, ponieważ ich nazwiska nie znajdowały się na liście uprawnionych do głosowania.*

- OKW 37, LOKW 6 (Okolo 300 głosujących zawróconych.)
- OKW 52, LOKW 1 (20-30% głosujących zawróconych.)
- OKW 106, LOKW 107 (Okolo 350 głosujących zawróconych.)

wysokiego ryzyka, szczególnie w świetle spornej kwestii grózb ataków na lokale wyborcze. Jak się później okazało, żaden z lokali wyborczych nie został zaatakowany.

“Ogólne zamieszanie, agitację lub przemoc” zgłoszono w 10% lokali wyborczych. Zastraszanie (poza filmowaniem) zaobserwowano w 6 % (lokali wyborczych),¹⁸ a przekraczało ono zastraszanie urzędników LOKW,¹⁹ obserwatorów krajowych²⁰, a nawet obserwatorów z ramienia MOW.²¹

B. ZLICZANIE GŁOSÓW

Proces liczenia głosów oceniono zdecydowanie bardziej negatywnie niż głosowanie. Wśród 212 lokali wyborczych, w których obserwowano liczenie głosów, 30 % oceniono jako ‘doświadczające poważnych problemów’, zaś dodatkowe 25 % jako ‘doświadczające niewielu poważnych problemów’. Są to bardzo negatywne spostrzeżenia / wartości. Ogólne problemy zaobserwowane przez MOW w czasie obliczeń, w których brano udział, obejmowały:

- Osoby nieuprawnione obecne były w trakcie 32 % obliczeń, gdzie osoby te kierowały obliczeniami w 11 % lokali wyborczych;
- Procedura otwierania kopert po kolei nieprzestrzegana była w 20 %;
- Nie wszyscy członkowie komisji podpisali protokół z liczenia głosów w 35 %;
- Protokół i inne materiały nie zostały przekazane bezpośrednio do OKW w 34 %;
- oraz, protokół nie został natychmiast całkowicie okazany w 67 % lokali wyborczych.

Naruszenia (procedury) zaobserwowane miały coraz większą skalę i intensywności przy obliczaniu (głosów) w porównaniu z głosowaniem. Lokalni obserwatorzy wydalani byli lub niewpuszczani,²² tak jak i członkowie komisji²³ oraz co najmniej jeden obserwator MOW.²⁴

¹⁸ *Wpływanie na lub zastraszanie głosujących:*

- OKW 2, LOKW 23 (zagładanie głosującym przez ramię.)
- OKW 16, LOKW 8
- OKW 30, LOKW 19
- OKW 43, LOKW 31 (Głosujących poinstruowano, aby przynieść pracodawcom ostemplowany papier).
- OKW 46, LOKW 16 (Głosujący musieli wejść do oddzielnego pomieszczenia, aby uzyskać od przewodniczącego kartę do głosowania / kopertę).
- OKW 67, LOKW 5
- OKW 70, LOKW 17 (Obserwator YAP ‘eskortujący’ głosujących przez cały proces głosowania).
- OKW 86, LOKW 9 (Członkowie LOKW w kabinach do głosowania wraz z głosującymi).
- OKW 88, LOKW 29 oraz 31
- OKW 89, LOKW 31
- OKW 103, LOKW 9
- OKW 103, LOKW 11 (Członkowie Komitetu Wykonawczego stojący przy urnach do głosowania).
- OKW 112, LOKW 9
- OKW 125, LOKW 36

¹⁹ *Zastraszanie członków LOKW:*

- OKW 3, LOKW 1
- OKW 37, LOKW 6
- OKW 101, LOKW 1

²⁰ Patrz przypis 8.

²¹ OKW 100, LOKW 1

²² *Wydalanie lokalnych obserwatorów na czas liczenia głosów:*

- OKW 30, LOKW 25-28

Procedury liczenia głosów uznano za niezgodne z wymaganymi procedurami na kilka sposobów: nie przeliczono podpisów głosujących, nie oddzielono kart ważnych od nieważnych, jednocześnie liczyło karty do głosowania kilku członków komisji. Każda z tych nieprawidłowości mogła prowadzić do manipulacji, również z naruszeniem prawnego wymogu niezakłóconego przebiegu liczenia głosów, liczenie zostało umiarkowanie lub poważnie opóźnione w 26 lokalach wyborczych, jak zaobserwowało MOW.²⁵

Obliczenia, w których brało udział MOW, obserwatorzy byli świadkami wielu praktyk fałszerskich. Członkowie komisji widziani byli przy wprowadzaniu podpisów na listy uprawnionych do głosowania.²⁶ Obliczanie głosów w niektórych LOKW sztucznie wydłużano; dla przykładu, niektórzy obserwatorzy MOW (którzy przebywali w jednym lokalu wyborczym przez cały dzień) zanotowali niezwykle rozbieżności między liczbą głosujących, których widzieli, jak rzeczywiście głosowali, a liczbą kart zarejestrowanych jako wykorzystanych.²⁷

-
- OKW 37, LOKW 3 oraz 4
 - OKW 96, LOKW 37
- ²³ *Wydalenie członków LOKW z LOKW:*
- OKW 30, LOKW 15 (Tuż przed rozpoczęciem podliczania głosów Przewodniczący wydalili przedstawiciela Musavat w LOKW i zadzwonił po policję. Przybyło ponad 20 funkcjonariuszy i aresztowało członka LOKW pochodzącego z Musavat)
 - LOKW 31, OKW 42 (2 członków opozycji wyrzucono z LOKW.)
 - LOKW 3, OKW 42
 - OKW 42, LOKW 31 (Mężczyźni w cywilnym ubraniu usunęli członków LOKW; Przewodniczący oraz mężczyźni ci stwierdzili, iż są funkcjonariuszami policji.)
 - OKW 63, LOKW 9
- ²⁴ OKW 44, LOKW 5 (Obserwator MOW przybył do LOKW o godzinie 22.00 I został poinformowany przez zastępcę dyrektora szkoły, gdzie znajduje się LOKW, iż liczenie się zakończyło i nie może on wejść do środka. Obserwator był w stanie stwierdzić, iż liczenie trwa nadal.)
- ²⁵ *Przykłady opóźnień procesu obliczania głosów:*
- OKW 11 (Stan na godzinę 22.00, 23 z 30 LOKW nie rozpoczęły obliczeń.)
 - OKW 23, LOKW 23 (Przewodnicząca opuściła LOKW, inni członkowie LOKW spożywali posiłek.)
 - OKW 27, LOKW 9 (1 godzina.)
 - OKW 31, LOKW 13 (Przewodniczący ogłosił, iż rozpocznie proces liczenia głosów następnego dnia.)
- ²⁶ *Członkowie komisji podpisujący się pod nazwiskami znajdującymi się na listach głosujących:*
- OKW 28, LOKW 12 (Członkowie LOKW oraz osoby nieupoważnione; po otrzymaniu telefonu Przewodnicząca zdecydowała się nie przeliczać podpisów.)
 - OKW 61, LOKW 27 (Przewodniczący LOKW.)
 - OKW 100, LOKW 1 (Przewodniczący LOKW, fotografie STO.)
 - OKW 106, LOKW 19
- ²⁷ *Nadmiar głosów:*
- OKW 37, LOKW 3 (Stały obserwator naliczył 612 głosujących, podczas gdy LOKW zarejestrowało ich 1206.)
 - OKW 37, LOKW 4 (Stały obserwator naliczył 535 głosujących, podczas gdy LOKW zarejestrowało ich 1061.)
 - OKW 38, LOKW 10 (Obserwatorzy naliczyli 503 głosujących, podczas gdy LOKW ogłosiło liczbę 749.)
 - OKW 42, LOKW 29 (23 nazwiska dodane do listy osób uprawnionych do głosowania w dniu wyborów, z których wszyscy oddali swój głos.)
 - OKW 74, LOKW 1 (Stały obserwator naliczył niewiele ponad 440 głosujących w ciągu dnia, lecz LOKW zarejestrowało ich 907.)

Liczne były przypadki ‘nierozliczonych kart do głosowania’.²⁸ Osoby nieuprawnione były widziane przy wnoszeniu dodatkowych kart, lub zaobserwowano podnoszenie dodatkowych kart z podłogi pod stołem, na którym odbywało się liczenie, wraz z kartami z urn, które wcześniej spadły.²⁹ Inne różnorakie czynniki sugerujące fałszerstwo to przewodniczący komisji widziani w trakcie wynoszenia materiałów do oddzielnych pomieszczeń, jak również przerwy w dopływie prądu występujące w chwili największej potrzeby prowadzenia obserwacji.³⁰

- OKW 67, LOKW 3 (Stały obserwator naliczył 730 głosujących, podczas gdy w urnie znajdowało się 995 kart do głosowania.)
- OKW 100, LOKW 1 (497 podpisów na liście głosujących, lecz wydano 881 kart do głosowania).
- OKW 106, LOKW 19 (Okolo 200 podpisów na liście głosujących, podczas gdy LOKW zarejestrowało 800 kart do głosowania).
- OKW 120, LOKW 8 (Protokół zarejestrował 340 głosujących, lecz obserwatorzy twierdzą, iż liczba ta wynosiła 280.)
- OKW 125, LOKW 8 (Członkowie LOKW stwierdzili, iż LOKW miało instrukcje przyznać 85 % głosów İlhamowi Aliyevowi.)

28

Nierozliczone karty do głosowania oraz niezgadujące się liczby:

- OKW 9, LOKW 5
- OKW 9, LOKW 8 (65 niewykorzystanych i nierozliczonych kart do głosowania.)
- OKW 14, LOKW 23 (Liczba kart nie odpowiadała liczbie podpisów na liście głosujących. Po dodaniu niewielkich ilości kart z głosami oddanymi na innych kandydatów do pliku İlhama Aliyeva, Przewodniczący usunął karty z pliku İlhama Aliyeva aż do uzyskania równej ilości kart.)
- OKW 16, LOKW 21 (Liczby nie zgadzały się, więc Przewodniczący nie wyraził zgody na podpisanie protokołu.)
- OKW 21, LOKW 8 (84 nierozliczone karty do głosowania.)
- OKW 31, LOKW 13 (116 podpisów więcej na liście głosujących niż kart do głosowania.)
- OKW 35, LOKW 19 (100 nierozliczonych kart do głosowania.)
- OKW 37, LOKW 11 (200 brakujących kart do głosowania.)
- OKW 45, LOKW 28 (31 nierozliczonych kart do głosowania.)
- OKW 57, LOKW 4 (137 z 956 kart do głosowania brakowało.)
- OKW 61, LOKW 19 (Liczby się nie zgadzały, LOKW zrewidował obliczenia, po których liczby się zgadzały.)
- OKW 63, LOKW 10 (Blisko 200 podpisów więcej na liście uprawnionych niż oddanych głosów.)
- OKW 75, LOKW 3 (Nieznana osoba pomagała Przewodniczącemu ponownie dokonać obliczeń.)
- OKW 117, LOKW 4 (Rozbieżność między ilością głosujących a liczbą oddanych głosów.)
- OKW 119, LOKW 13

29

Dodatkowe karty do głosowania wniesione lub podniesione z podłogi:

- OKW 30, LOKW 15 (100-150 kart wniesionych przez 2 kobiety, dodane do innych kart.)
- OKW 19, LOKW 13
- OKW 27, LOKW 9 (Okolo 200 dodanych kart do głosowania.)

30

Różne inne naruszenia (procedury) lub podejrzane wydarzenia sugerujące fałszerstwo:

- OKW 28, LOKW 1 (Brak światła w czasie obliczania głosów oddanych na İlhama Aliyeva.)
- OKW 64, LOKW 1 (Karty do głosowania osteplowano dwoma różnymi kolorami tuszu, niebieskim i fioletowym. W ciągu dnia obserwatorzy widzieli karty jedynie z fioletowymi pieczęciami. Wszystkie karty do głosowania z niebieskimi pieczęciami oddane były na İlhama Aliyeva, i stanowiły w przybliżeniu 30 % oddanych na niego głosów, podczas gdy karty z fioletowymi pieczęciami dotyczyły innych kandydatów.)
- OKW 72, LOKW 1 (Światła zgasły o 18.00. W czasie liczenia głosów okazało się, iż jest o 100 kart więcej niż podpisów.)
- OKW 73, LOKW 19 (Kiedy obserwatorzy odwiedzili lokal wyborczy w ciągu dnia, Przewodniczący powiedział, iż otrzymał 10 próśb o możliwość oddania głosu przez telefon komórkowy, lecz po zamknięciu w mobilnej urnie wyborczej znajdowało się 36 kart do głosowania.)
- OKW 85, LOKW 11 (Głosy w mobilnej urnie wyborczej nie zostały policzone.)

Obserwatorzy donieśli o wielu przypadkach prób przekupstwa oraz zastraszania członków komisji obwodowych, którzy odmówili złożenia swoich podpisów na protokołach, które uważali oni za sfałszowane, lub też takich, które były czyste w chwili przedłożenia do podpisu. Wiarygodne doniesienia obserwatorów międzynarodowych pochodziły z 27 różnych obwodów.

Prawdopodobnie najbardziej problematycznym elementem zliczania głosów było wypełnianie protokołów z obliczania głosów oddanych w danym obwodzie. Protokoły obliczania głosów oddanych w danym obwodzie skrytkowano jako zbyt skomplikowane, w szczególności na terenach wiejskich, gdzie szkolenie członków komisji mogło nie być adekwatne – szczególnie w kraju, który zaledwie dziesięć lat temu przeszedł z cyrylicy na zapis łaćniński. Tym niemniej, jakiegokolwiek nie były ku temu powody, duża liczba niekompletnych lub czystych³¹, czy też

- OKW 110, LOKW 13 (Mobilna urna wyborcza miała być używana poza lokalem wyborczym, podczas gdy członkowie LOKW obecni byli w lokalu wyborczym.)
- OKW 113, LOKW 4 (LOKW poinformowało obserwatorów o godzinie 09.00, iż 30 głosujących zarejestrowano do skorzystania z mobilnej urny wyborczej; po południu liczba ta wynosiła 70; ostateczna liczba kart zarejestrowanych wynosiła 45.)
- OKW 115, LOKW 1 (Zaobserwowano zmianę liczby w protokole zarówno przed, jak i po jego podpisaniu.)
- OKW 125, LOKW 8 (Obserwatorzy odkryli dodatkową listę nazwisk z podpisami, nie policzoną przez LOKW. Kiedy obserwatorzy zauważyli, iż dodano nazwiska, liczba głosujących była wyższa o 40 niż liczba kart do głosowania.)
- Materiały wyborcze (w tym urna wyborcza, lista lub protokół wyborców) zabierane do oddzielnego pomieszczenia lub wynoszone na jakiś czas na zewnątrz przez Przewodniczącego LOKW
 - OKW 2, LOKW 39 (lista głosujących, również obliczana poza zasięgiem wzroku)
 - OKW 4, LOKW 7 (protokół)
 - OKW 4, LOKW 31 (karty do głosowania oraz protokół zwrócone z całkowicie wypełnionym protokołem)
 - OKW 20, LOKW 5 (urna wyborcza)
 - OKW 37, LOKW 7 (protokół)
 - OKW 39, LOKW 4 (protokół)
 - OKW 44, LOKW 11 (lista głosujących)
 - OKW 51, LOKW 4 (protokół, omawiany z OKW przez telefon, następnie 'poprawiono' protokół)
 - OKW 61, LOKW 19 (lista głosujących, również obliczana poza zasięgiem wzroku)
 - OKW 86, LOKW 4 (wszystkie materiały)

31

Niekompletne lub czyste protokoły dostarczane do komisji wyborczych:

- OKW 4, LOKW 7 oraz 31
- OKW 8
- OKW 9, LOKW 5
- OKW 10, LOKW 18
- OKW 11
- OKW 12, LOKW 16 (Przewodniczący stwierdził, iż nie otrzymał protokołu z OKW.)
- OKW 15
- OKW 16
- OKW 18
- OKW 20
- OKW 25, LOKW 6
- OKW 28, LOKW 12
- OKW 30, LOKW 1 (Przewodniczący wyszedł w trakcie obliczania.)
- OKW 33

wypełnionych ołówkiem³² protokołów zabrano do komisji wyborczych do wypełnienia. Działanie takie stanowiło jedno z najpoważniejszych odstępstw od procedury wyborczej, tworząc ogólnie spotykane okoliczności ułatwiające fałszerstwo.

Transfer kart do głosowania oraz protokołów z LOKW do OKW w kilku wypadkach również zaobserwowano jako albo nieprawidłowy, albo wysoce nietypowy, w tym konsultacje z komendantami policji lub potężnymi przywódcami lokalnych komitetów wykonawczych w czasie transferu.³³

- OKW 35
- OKW 37, LOKW 3, 4, 5, 6, oraz 11
- OKW 40, LOKW 9
- OKW 42
- OKW 44, LOKW 11
- OKW 46
- OKW 60, LOKW 13
- OKW 58 (zdjęcie)
- OKW 59
- OKW 65
- OKW 73, LOKW 6
- OKW 76, LOKW 13
- OKW 83, LOKW 29
- OKW 84, LOKW 60 oraz 73
- OKW 88 (2 LOKW)
- OKW 95, LOKW 30
- OKW 103, LOKW 1
- OKW 107 (25 z 38 protokołów)
- OKW 109, LOKW 2
- OKW 111, LOKW 1
- OKW 113, LOKW 1
- OKW 116, LOKW 27
- OKW 116 (Przewodniczący powiedział obserwatorom, iż przekazał szczegółowe instrukcje LOKW, aby przynieść protokoły do OKW do wypełnienia.)
- OKW 118 (wiele LOKW per instrukcje dla OKW)
- OKW 119, LOKW 13 (Również wiele innych LOKW per instrukcje dla OKW.)
- OKW 125, LOKW 8

³² *Protokoły wypełnione jedynie ołówkiem dostarczone do komisji wyborczych::*

- OKW 116, LOKW 32 (Już podpisany czysty protokół.)
- OKW 17 (Duże ilości.)
- OKW 59 (Duże ilości.)
- OKW 60 (Duże ilości.)

³³ *Nieodpowiedni transport protokołów obwodowych do komisji wyborczych::*

- OKW 3 (Wszyscy Przewodniczący LOKW zatrzymywali się na komisariatach policji w drodze z LOKW do OKW. Obserwatorzy nie mieli prawa wejść na posterunki.)
- OKW 37, LOKW 6 (jedynie karty do głosowania)
- OKW 54, LOKW 6
- OKW 64, LOKW 1
- OKW 88 (Wiele protokołów dostarczonych jedynie przez przewodniczącego LOKW lub Przewodniczącego LOKW oraz szefa komitetu wykonawczego.)
- OKW 113, LOKW 3 (Przewodniczący stwierdził, iż miał 24 godziny na dostarczenie wyników do OKW, więc protokół zostawił na noc w sejfie.)

Warto pokreślić, iż duża liczba nieprawidłowości oraz naruszeń (procedury) zaobserwowana została przez obserwatorów MOW w trakcie obliczania nawet biorąc pod uwagę, iż odwiedzili oni stosunkowo niewielką liczbę lokali wyborczych. Spekulować można jedynie, co mogło lub nie wydarzyć się w lokalach wyborczych, gdzie obserwatorzy międzynarodowi nie mogli być świadkami przebiegu wydarzeń.

C. ZESTAWIENIA TABELARYCZNE

Ogólna ocena stałych obserwatorów MOW, którzy przekazali raporty z 72 ze 124 OKW była taka, że OKW nie funkcjonowały w sposób satysfakcjonujący. Mniej niż 8 % obserwowanych OKW postrzegano jako funkcjonujące bezproblemowo. Niewielkie problemy stwierdzono w 28 % (obserwowanych lokali wyborczych). Kilka znaczących problemów lub wiele znaczących problemów zgłoszonych zostało, odpowiedni, w 26 % i 25% (obserwowanych lokali wyborczych), co stanowi niezwykle wysoki odsetek.

Odbiór i przetwarzanie protokołów obwodowych przez OKW zaobserwowano jako często nietypowy.³⁴ Oprócz tych (protokołów), które dostarczono czyste lub niekompletne, czy też jedynie delikatnie wypełnione ołówkiem, protokoły obwodowe zaobserwowano jako zmieniane na poziomie komisji wyborczych, lub też różniły się one od oryginalnych protokołów z LOKW.³⁵ Jedynie w 33 % obserwowanych OKW protokoły obwodowe z obliczeń oraz inne wymagane materiały wyborcze uznano za dostarczone prawidłowo, zgodnie z prawem, przez Przewodniczącego LOKW, któremu towarzyszyli dwaj członkowie LOKW

³⁴ *Odbiór i przetwarzanie przez komisje wyborcze protokołów obwodowych:*

- OKW 112 (0 godzinie 02.00 nie było oryginalnych protokołów. O godzinie 03.00 przyjechał członek LOKW z 50 oryginalnymi protokołami. Członek OKW usiadł z Przewodniczącymi LOKW oraz towarzyszącymi członkami LOKW i uzupełnił oryginalne protokoły, używając do tego sfabrykowanych liczb. Tłumaczono to tym, iż LOKW nie wiedziała, jak wypełnić protokoły.)
- OKW 22 (Do godziny 02.00 nie dotarły żadne materiały wyborcze. Dwie LOKW próbowały dostarczyć materiały, lecz zostały one odrzucone, rzekomo z powodu tego, iż LOKW zapomniały protokołów.)
- OKW 55 (Odrzucono protokół z LOKW 17, ponieważ Przewodniczący posiadał jedynie dwie kopie, zaś trzecią przesłał pocztą.)
- OKW 88 (OKW nie głosował za przyjęciem protokołów LOKW. Dane nie zostały odczytane na głos.)
- OKW 88, LOKW 9 (Podpisy na protokole LOKW zostały sfalszowane.)

³⁵ *Zmiany naniesione na kompletnych protokołach obwodowych na poziomie komisji wyborczych:*

- OKW 8, LOKW 32
- OKW 10
- OKW 11
- OKW 12
- OKW 13, LOKW 8 oraz 13
- OKW 17
- OKW 46
- OKW 59 (Duże ilości.)
- OKW 60 (Duże ilości.)
- OKW 86
- OKW 107, LOKW 2 (przewodnicząca przeniosła na protokole 20 głosów oddanych na Lalę Shovket do głosów oddanych na Ilhama Aliyeva.)
- OKW 112 (Wstępny i końcowy, 'oryginalny' protokół w ogóle do siebie nie przystawały.)
- OKW 114 (Wstępny i końcowy, 'oryginalny' protokół w ogóle do siebie nie przystawały.)
- OKW 116, LOKW 32

reprezentujący dwie odmienne partie polityczne. W 18 % OKW, dostarczone materiały uznano za nie sprawdzone przez członka OKW, zaś w 41 % jako niekompletne.

Obserwacje w pewnych wypadkach były utrudnione, w szczególności dostęp do pomieszczenia, w którym znajdował się komputer – nie tylko dla krajowych, lecz w kilku wypadkach również obserwatorów MOW.³⁶ In 49 % obserwowanych OKW zaobserwowano osoby nieupoważnione, w 12 % wypadków postrzegane jako kierujące pracą OKW, zaś w 10 % wypadków jako stwarzające problemy. O ogólnym zamieszaniu i agitacji doniesiono w 16 % wypadków.

Z pewnymi wyjątkami, o których mowa powyżej, proces obróbki komputerowej był generalnie bardziej przejrzysty niż inne aspekty dokumentowania tabelarycznego. W dużej większości obserwowanych wypadków, przestrzegano odpowiednich procedur wprowadzając dane do komputera, choć do tego etapu obróbka pewnych danych była co najmniej wątpliwa. Tym niemniej, wymagana tabela podsumowująca zawierająca pełną analizę wyników z obwodu nie powstała w 29 % obserwowanych OKW. W 90 % obserwowanych OKW dane protokołów obwodowych z obliczeń (po sfinalizowaniu) regularnie przekazywano krajową siecią komputerową do Centralnej Komisji Wyborczej do przesłania przez Internet. Stwierdzono, iż osiągnięto poziom 97 % w ciągu 12 godzin, co robi wrażenie. Jak zauważono wcześniej, szybkie przesłanie wyników z wyborów Internetem stanowiło nowy i ważny element przejrzystości wyborów.

XII. WYNIKI WYBORÓW

Wstępne wyniki ogłoszono o godzinie 19.00 w dniu 16 października, w oparciu o 90 % obwodów. Wykazały one, iż Ilham Aliyev zdobył 79.5 % głosów, zaś jego najbliższy rywal, Isa Gambar zdobył jedynie 12 %. Żaden z pozostałych kandydatów nie uzyskał więcej, niż 3,3 % głosów.

³⁶ *Utrudnienia obserwacji w komisjach wyborczych:*

- OKW 9
- OKW 29
- OKW 97 (Obserwatorzy z LOKW 11 nie wpuszczeni do OKW.)
- OKW 99 (Obserwatorzy z MOW nie wpuszczeni do pomieszczenia, w którym znajdował się komputer.)
- OKW 106 (Obserwatorzy z MOW nie wpuszczeni do OKW.)
- OKW 109 (Obserwatorzy MOW nie zostali wpuszczeni do pomieszczenia, w którym znajdował się komputer. Wszystkie karty do głosowania oraz protokoły znajdowały się z zamkniętym pomieszczeniu, do którego obserwatorów nie wpuszczone.)
- OKW 114 (Pomimo słyszalnego działania modemu dobiegającego z pomieszczenia, w którym znajdował się komputer, Przewodniczący OKW przekonywał obserwatorów MOW, iż komputer wykorzystywany jest jedynie jako maszyna do pisania, ponieważ Internet 'nie działa'. Obserwatorów nie wpuszczono do tego pomieszczenia.)
- OKW 116 (Opozycyjni członkowie OKW oraz wszyscy obserwatorzy nie mogli zbliżyć się na mniej niż 5 metrów do stołu (prezydialnego).)
- OKW 118
- OKW 119 (IDP OKW)

Na spotkaniu CEC w dniu 20 października, Sekretarz CEC Ingalab Nasirov ku zdziwieniu wszystkich, zaproponował unieważnienie wyników z 694 LOKW. Uzasadniono to tym, iż w czasie sprawdzania protokołów LOKW odkryto poważne rozbieżności, zaś lista wyników poszczególnych lokali wyborczych do unieważnienia została przygotowana. CEC poparła propozycję Sekretarza i niejawnie głosowała za unieważnieniem *en masse* wyników uzyskanych w tychże 694 lokalach wyborczych. Po modyfikacjach, wyniki końcowe przedstawiały się następująco:

- İlham Aliyev – 1 860 346 (76,84 %)
- İsa Gambar – 338 145 (13,97%)
- Lala Şovket Hadjiyeva – 87 523 (3,62 %)
- Etibar Mamedov – 70 638 (2,92 %)
- İlyaz İsmaylov – 24 098 (1 %)
- Sabir Rustamhanli – 19 973 (0,82 %)
- Gudrat Hasanguliyev – 12 071 (0,50 %)
- Hafiz Hajiyev – 8 267 (0,34 %).
-

Proces dokumentowania tabelarycznego na poziomie CEC nie był jawny. Proces wyboru lokali wyborczych do unieważnienia był niejasny i najwyraźniej nie został on przeprowadzony zgodnie z obowiązującymi procedurami prawnymi. Najwyraźniej jedynie Sekretarz CEC Nasirov oraz personel CEC związany był z procesem; jasne było, iż wielu członków CEC nie otrzymało informacji lub wystarczających danych do podjęcia odpowiedniej decyzji, i nie zostało odpowiednio poinformowanych o procesie, który doprowadził do unieważnienia. Obserwatorom OSCE/ODIHR kategorycznie odmówiono dostępu do czynności CEC oraz do dokumentacji w okresie między 17 a 19 października, podczas gdy prace nad dokumentacją tabelaryczną, unieważnieniem oraz wynikami końcowymi nadal trwały. W rzeczywistości unieważnienie wyników w ponad 12 % lokali wyborczych, reprezentujących ponad 20 % wyborców, odbyło się za zamkniętymi drzwiami.

Podczas gdy szybka publikacja wyników obwodowych na internetowej stronie CEC winna zostać zalecona, w przesłanych wynikach miały miejsce pewne nieprawidłowości. Dla przykładu, porównanie 80 kopii protokołów LOKW z oficjalnymi liczbami podanymi w Internecie wykazało różnice w rozdziale głosów w 4 (czy też 5 % zbadanych przypadków.)

Nieuzasadnione wyniki widoczne były w liczbach podawanych przez wiele obwodów. Dla przykładu, w 135 obwodach każdy ważny głos zgłaszano jako oddany na tego samego kandydata (w każdym wypadku był to İlham Aliyev); w 35 obwodach frekwencja zgłoszona wynosiła 100 %. Wyniki w 55 z tychże 135 obwodów były ostatecznie unieważnione, zaś z 80 zostały uznane.

Trzej członkowie CEC nie podpisali protokołu wyników końcowych.

XIII. ROZWÓJ WYPADKÓW PO WYBORACH

Przemoc oraz szeroka fala aresztowań aktywistów opozycyjnych stanowiło skazę na obrazie okresu powyborczego. Pewna ilość przywódców opozycyjnych publicznie twierdziła przez następne miesiące, że zamieszki i przemoc będą mieć miejsce po wyborach, jeżeli opinia

publiczna uzna ich wyniki za sfałszowane. Władze z drugiej strony zapewniały, iż niektóre partie polityczne celowo planowały zamieszki na dzień wyborów oraz okres powyborczy.

Podczas gdy dzień wyborów był stosunkowo spokojny, przemoc wybuchła w noc wyborów przed siedzibą partii Musavat. W dwóch różnych wypadkach obserwatorzy MOW byli świadkami ataku sił policyjnych na spokojnych popleczników opozycji. Władze twierdziły, iż poplecznicy Musavat doprowadziły do tego, atakując policjantów. Również w noc wyborów, policjanci siłą wdarli się do budynków, w których mieszczą się siedziby AMIP oraz APFP w Baku.

W dniu 16 października kilka tysięcy osób popierających opozycję zebrało się na Placu Wolności w centrum Baku, aby wyrazić swój protest przeciwko sfałszowanym wyborom. W drodze na Plac, według wiarygodnych świadków, demonstranci niszczyli budynki i pojazdy, a także zaatakowali funkcjonariuszy policji metalowymi prętami i kamieniami. Na Placu aktywiści opozycyjni zostali nagle otoczeni przez funkcjonariuszy policji oraz siły wojskowe, które z wielką siłą starały się rozprężyć tłum. Siły bezpieczeństwa widziane były w trakcie bicia demonstrantów pałkami policyjnymi już po ich zatrzymaniu, lub w momencie, gdy nie stanowili już oni żadnego niebezpieczeństwa, uciekając z Placu. Ocenia się, iż cztery osoby zginęły, wiele zostało rannych, w tym blisko 100 funkcjonariuszy policji.

Po zamieszkach doszło do fali zatrzymań. Według władz, osoby zatrzymane to osoby zamieszane w działania agresywne lub odpowiedzialne za podburzanie do lub organizowanie zamieszek. Tym niemniej, zatrzymania miały miejsce we wszystkich częściach kraju i objęły wiele osób, których związek z powyższymi nie był zbyt jasny. W dniu 22 października Minister Spraw Wewnętrznych poinformował MOW, iż 400 osób zatrzymanych zostało w związku z wydarzeniami z dnia 16 października. Później Minister Spraw Wewnętrznych ogłosił, że zatrzymano ponad 600 osób.

Szczególne zainteresowanie MOW wzbudziły najwyraźniej niezwiązane (z wyborami / zamieszkami) zatrzymania wielu urzędników wyborczych, którzy odmówili poświadczenia wyników z ich lokali wyborczych lub dystryktów ze względu na obawy fałszerstwa w dniu wyborów. MOW otrzymało liczne wiarygodne doniesienia od urzędników wyborczych na temat 'zapraszania' ich na komisariaty lub lokalne komitety wykonawcze i przekonywania ich do podpisania protokołów z obliczeń w obliczu pogróżek kierowanych pod adresem ich rodzin lub ich pracy. Aby uniknąć zatrzymania i napastowania, niektórzy opozycyjni urzędnicy wyborczy zdecydowali się opuścić miejsce zamieszkania i 'ukryć się'. Minister Spraw Wewnętrznych poinformował MOW, iż do dnia 22 października wszyscy zatrzymani członkowie komisji wyborczych zostali zwolnieni – tak jak i dziennikarze – choć niektórym z nich mogły grozić dalsze sankcje / zarzuty.

Zatrzymania wydawały się stanowić część zorganizowanej akcji podjętej przeciwko partiom opozycyjnym. Kilku(nastu) krajowym przywódców partii opozycyjnych znalazło się w gronie zatrzymanych, w tym Sekretarz Generalny ADP, przewodniczący dwóch niewielkich partii należących do Bloku Naszego Azerbejdżanu, popierającego kandydaturę Isy Gambarar. Zostali oni następnie oskarżeni na pogwałcenie kodeksu karnego, co groziło karą więzienia w wymiarze od 4 do 12 lat. Według prawników, w trakcie zatrzymania ich klienci poddawani byli torturom. Isa Gambar, choć nie zatrzymany, padł ofiarą intensywnej kampanii oszczerstw, i został odizolowany w swoim domu. Po 17 października policja rozpoczęła zatrzymania

zwolenników partii, którzy chcieli się dostać do siedziby partii Musavat w Baku, zaś działania biura zostały de facto zawieszane. Podczas gdy aktywiści Musavat i ADP wydawali się być najważniejszym celem, zwolennicy AMIP, APFP oraz Partii Liberalnej również byli aresztowani.

Obok zatrzymań, MOW uzyskało również wiarygodne zgłoszenia o zobowiązaniu zwolenników opozycji pod przymusem do poczynienia publicznych wyznań lub denuncjacji dotyczących powyborczych planów opozycji. Dochodziły również dalsze zgłoszenia o podpaleniach o podłożu politycznym, zastraszaniu zwolenników opozycji oraz ich rodzin, aktach wandalizmu, jak również zamykaniu biur opozycyjnych partii politycznych w kilku(nastu) dystryktach.

XIV. ZALECENIA

A. ZALECENIA OGÓLNE

- Władze Azerbejdżanu winny publicznie przyznać, iż w czasie procesu wyborczego 2003 roku miały miejsce poważne naruszenia (prawa), i uznać konieczność (przeprowadzenia) niezależnego, pełnego i sprawnego dochodzenia.
- Władze winny publicznie zapewnić, iż kolejne wybory spełniać będą zobowiązania wobec OSCE i innych standardów międzynarodowych, i podejmą konkretne kroki, mające na celu dowieść szczerości i powagi tego oświadczenia, w tym działania na podstawie zaleceń określonych poniżej.
- Odpowiedzialni za pogwałcenie Kodeksu Wyborczego winni być uznani za winnych przestępstw kryminalnych.
- Osoby odpowiadające za OKW, w których wystąpiły poważne naruszenia (procedury / prawa), chyba że wydarzenia te nie mogły być kontrolowane.
- Zwolennicy, członkowie oraz przywódcy opozycyjnych partii politycznych zatrzymani w okresie powyborczym winni zostać zwolnieni lub odpowiednio szybko postawieni przed sądem. Krajowi przywódcy partii opozycyjnych, którzy nie są osobiście i bezpośrednio odpowiedzialni za kryminalne naruszenia (prawa/procedury), winni być natychmiast zwolnieni.
- Wszystkim oskarżonym winno przysługiwać prawo do sprawnej, sprawiedliwej i otwartej rozprawy, oraz wyboru reprezentujących ich prawników; odpowiedni proces również wymaga tego, aby oskarżeni mieli wystarczającą ilość czasu na przygotowanie linii obrony. Wszelkie wyroki winny być proporcjonalne do popełnionych czynów. Nie powinno dochodzić do dalszych, wymuszanych zeznań. Władze winny zapewnić, by tortury nie były wykorzystywane do uzyskania zeznań i żeby jakiegokolwiek zeznanie uzyskane pod przymusem nie zostało uznane za materiał dowodowy.

- Władze winny podjąć kroki mające na celu zakończenie zastraszania zwolenników opozycji oraz ich rodzin. Osoby, które straciły pracę z powodów politycznych, powinny być przywrócone do pracy. Publiczne oczernianie kandydatów opozycyjnych winno zostać zakończone. Wszystkie partie polityczne winny mieć prawo do funkcjonowania otwartego w Baku, jak również w pozostałych regionach.
- Wszyscy urzędnicy wymiaru sprawiedliwości odpowiedzialni za użycie nadmiernej siły w okresie przedwyborczym, jak również zaraz po wyborach, powinni zostać oficjalnie pociągnięci do odpowiedzialności.

B. RAMY PRAWNE

- Ustawa o Wolności Zgromadzeń winna być poprawiona tak, aby ograniczyć nieograniczoną władzę będącą w posiadaniu lokalnych władz do ograniczania zgromadzeń politycznych, i aby zapewnić przestrzeganie rzeczywistej wolności zgromadzeń w okresach okołowyborczych.
- Ustawa o Związkach Społecznych oraz Fundacjach winna być poprawiona w taki sposób, aby umożliwić organizacjom pozarządowym uzyskanie funduszy na obserwację wyborów z zagranicy.
- Kodeks Wyborczy oraz Ustawa o Akceptacji i Wprowadzeniu w Życie Zunifikowanego Kodeksu Wyborczego winny zostać poprawione tak, aby zrekonfigurować skład Centralnej Komisji Wyborczej i zrównoważyć komisje tak, aby zapewnić sytuację, w której cieszyć się ona będzie zaufaniem publicznym, w szczególności zaufaniem osób kandydujących na dane stanowisko. Konsensualną formułę (ustalania) ich składu.
- Artykuł 113 Kodeksu Wyborczego, dotyczący procedur składania skarg oraz apelacji, (również) winien być poprawiony .procedury należałoby uprościć i wyjaśnić, zamieszczając również jasną demarkację odpowiednich jurysdykcji sądów, prokuratur oraz komisji wyborczych. Osoby składające skargi winny móc składać natychmiastową apelację do komisji wyższej instancji lub, jeżeli decyzja podjęta została przez CEC, do Sądu Apelacyjnego.
- Do Kodeksu wyborczego należałoby dopisać postanowienie, wymagające od prokuratury przeprowadzenia dochodzenia w sprawach związanych z wyborami w odpowiednim terminie.
- Parlament winien w odpowiednio krótkim czasie rozważyć i wdrożyć w życie planowane przepisy, które przyznają obywatelom prawo do składania apelacji w Trybunale Konstytucyjnym, zgodnie z postanowieniami referendum konstytucyjnego, przeprowadzonego w sierpniu 2002 roku.

C. ORGANIZACJA WYBORÓW

- CEC winna szerzej korzystać ze swego mandatu, w szczególności zapewnić implementację Artykułu 17.4 Kodeksu Wyborczego, który mówi, iż decyzje komisji wyborczych oraz jej działania / ustawy w obrębie ich jurysdykcji są obligatoryjne dla organów państwowych i

municypalnych. Przepis ten stawia CEC w pozycji umożliwiającej nacisk na odpowiednią współpracę z innymi organami państwowymi, celem której będzie zapewnienie adekwatnego wdrożenia wszystkich elementów Kodeksu Wyborczego.

- Jawna kompilacja dokładnych list wyborców, umożliwiająca wyegzekwowanie postanowień prawnych, winna się rozpocząć natychmiast w celu zapewnienia tego, że przyszłe wybory spełnią zobowiązania (wobec) OSCE oraz innych standardów międzynarodowych w tym względzie.
- CEC winna wydać i wyegzekwować regulacje zapewniające stworzenie równych warunków dla wszystkich kandydatów w czasie kampanii.
- CEC winna ustanowić jasne przepisy regulujące rozpatrywanie skarg i apelacji. W trakcie procesu cała CEC winna (je) rozpatrywać i głosować nad każdą ze skarg i apelacji. Jeżeli CEC wstrzymuje wydanie decyzji, aby przeprowadzić dochodzenie, winna ona dopatrzeć, aby dochodzenie przeprowadzono w sposób sprawny i szybki, a następnie podjąć szybką decyzję. Jeżeli CEC przekaze skargę prokuraturze, winna ona tym niemniej zrobić wszystko, co w jej mocy, aby powstrzymać wszelkie naruszenia prawa, o których mowa w skardze.
- CEC winna zrewidować proces, w jaki rozpatruje i podejmuje decyzje związane z wnioskami o nominację kandydatów tak, aby mieć pewność, że decyzje podejmowane są w oparciu o uzasadnione racje, i że kandydaci odrzuceni poinformowani zostali o konkretnych powodach w sposób taki, aby umożliwić im naniesienie poprawek lub wniesienie apelacji.
- Ustanowić należy środki bezpieczeństwa, aby mieć pewność, iż Komitety Wykonawcze (władze lokalne) nie ingerowały w proces wyborczy, czy też kierowały pracami komisji wyborczych.
- Władze winny zrewidować skargi złożone przez pewną liczbę kobiet noszących na głowach opaski / chusty z powodów religijnych, a które twierdzą, iż zostały pozbawione praw obywatelskich, ponieważ nie mogły uzyskać krajowego dowodu tożsamości, będąc tym samym nieuprawnionymi do głosowania.

D. MEDIA

- Władze winny przyspieszyć plany przekształcenia *państwowej telewizji* w niezależnego nadawcę publicznego, który zapewni obywatelom bezstronną i politycznie obiektywną informację na temat kandydatów biorących udział w wyborach..
- Media publiczne winny wykształcić neutralną, obiektywną oraz informacyjną politykę redakcyjną, a ich doniesienia winny być zrównoważone, także podczas opisywania / relacjonowania działań rządu w okresie okołowyborczym.
- Należy powołać radę mediów niezależnych w okresie okołowyborczym, o jasnych uprawnieniach do nadzorowania wolnego i sprawiedliwego dostępu do telewizji

publicznej. Jej skład winien być zróżnicowany, zawierając profesjonalistów oraz osoby postronne, w tym profesjonalistów z dziedziny mediów, społeczeństwa, organów sądownictwa, rządu oraz partii politycznych. Członkowie (też rady) nie powinni być wyznaczani / mianowani przez Prezydenta.

- Władze państwowe winny powstrzymać się od ingerowania w działania dziennikarzy i innego personelu mediów, mając na uwadze wpływ na wybory. Miejsca nie powinny mieć przemoc, zatrzymania, zastraszanie, groźby, zamykanie lub naciski na media ze strony władz.
- Aby zapewnić bezstronność w przepisach o radiofonii i telewizji, Artykuł 11 Rozporządzenia Prezydenta z sprawie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z dnia 5 października 2002 roku winna być poprawiona tak, aby zapewnić zrównoważone członkostwo w Zarządzie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji.

OSCE/ODIHR

Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR) stanowi główną instytucję OSCE, której zadaniem jest towarzyszyć Państwom w 'zapewnianiu pełnego poszanowania praw człowieka oraz fundamentalnych wolności, postępowania zgodnie z prawem, promowania zasad demokracji, oraz (...) budowania, wzmacniania i ochrony instytucji demokratycznych, jak również promowania tolerancji w całym społeczeństwie" (Traktat Helsiński 1992).

ODIHR, z siedzibą w Warszawie, Polska, powstało jako Biuro Wolnych Wyborów na Szczycie Paryskim w roku 1990, i rozpoczęło działalność w maju 1991 roku. Rok później, nazwę Biura zmieniono tak, aby odzwierciedlała ona jej rozszerzone uprawnienia obejmujące prawa człowieka oraz demokratyzację. W chwili obecnej zatrudnia ona personel złożony ze stu osób.

ODIHR to czołowa agencja w Europie na polu **obserwacji wyborów**. Koordynuje ona i organizuje corocznie kilka(naście) misji obserwacyjnych prowadzonych przez tysiące obserwatorów, których zadaniem jest ocenienie, czy wybory na obszarze OSCE są zgodne z krajowym ustawodawstwem oraz standardami międzynarodowymi. Jej unikalna metodyka pracy zapewnia dogłębny wgląd we wszystkie elementy procesu wyborczego. Poprzez projekty wspomagające, ODIHR pomaga krajom partycypującym poprawić ich ramy wyborcze.

Działania **demokratyzacyjne** obejmują następujące obszary tematyczne: zasady prawne, społeczeństwo obywatelskie, wolność podróżowania / przemieszczania się, równouprawnienie płci, a także handel ludźmi. ODIHR wprowadza w życie 100 docelowych programów wspomagających co roku, starając się zarówno ułatwić, jak i przyspieszyć dostosowanie danego kraju do zobowiązań OSCE, a także stworzyć struktury demokratyczne.

ODIHR promuje ochronę **praw człowieka** poprzez projekty technicznej pomocy oraz szkolenia na takie tematy. Prowadzi badania i przygotowuje raporty dotyczące różnych zagadnień dotyczących praw człowieka. Poza tym, Biuro organizuje corocznie kilka(naście) spotkań, których celem jest przegląd implementacji zobowiązań OSCE dotyczących człowieka przez partycypujące kraje. W swych działaniach antyterrorystycznych ODIHR pracuje nad tym, aby zbudować świadomość zagadnień ludzkich i prowadzi projekty, których fundamentalnym przedmiotem są czynniki powodujące terroryzm.

ODIHR zapewnia krajom partycypującym porady na temat ich polityki odnośnie **Roma i Sinti**. Promuje budowanie porozumienia i kontaktów między społecznościami Roma a Sinti, zachęca również przedstawicieli Roma i Sinti do udziału w organach tworzących politykę. Biuro działa również na polu wymiany informacji na temat zagadnień Roma i Sinti między zainteresowanymi stronami krajowymi i międzynarodowymi.

Wszystkie działania ODIHR prowadzone są w bliskiej koordynacji i współpracy z instytucjami OSCE oraz operacjami polowymi, jak również z innymi organizacjami międzynarodowymi.

Więcej informacji uzyskać można na stronie internetowej ODIHR pod adresem www.osce.org/odihhr.